

ELITA ARDELEANĂ, O ELITĂ SIMBOLICĂ

„Ce este un intelectual? În ce mă privește, delimitez înțelesul acestui cuvânt în felul următor: este un savant sau un artist (categorii care-i cuprinde și pe scriitori) ce nu se mulțumește să facă știință ori să creeze opere de artă, să contribuie așadar la propășirea adevărului sau la înflorirea frumosului, ci se simte pe deasupra răspunzător de binele public, de valorile societății în care trăiește, și care participă, deci, la dezbaterile privitoare la aceste valori. Intelectualul înțeles în felul acesta se situează la egală distanță de artistul sau de savantul care nu se preocupă de dimensiunea politică și etică a operei sale; și de predicatorul ori de politicianul de profesie, care nu crează vreo operă”. (Tzvetan Todorov, Omul dezrădăcinat, Iași, Institutul European, 1999, trad. Ion Pop, p.125)

Elita românească din Ardeal era încă destul de redusă spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când abia 5% dintre români erau întreprinzători în industrie și comerț sau aveau profesii liberale ori lucrau ca funcționari publici. În 1904, aproape 95% (6411) din totalul întreprinzătorilor mari și mijlocii (6779) din Transilvania erau maghiari și sași. Doar 5,7% dintre ei (adică 368) aparțineau altor minorități și numai 0,06% (adică 38) erau români¹. Sub 2% din populația românească practica profesii liberale. Din acest procent mic au ieșit la suprafață cei care au dat tonul politicii din Ardeal. Numărul lor a crescut încet, aproape nesemnificativ, de la 10.023 în 1900 la 11.538 în 1910. Preoții și învățătorii reprezentau categoriile cele mai numeroase², depășind fiecare dintre ele 3000 de persoane, în vreme ce numărul avocaților era de 219 în 1900 și 370 în 1910³. Cei mai mulți români (87% în 1900 și 85% în 1910) se ocupau de agricultură și locuiau la țară. 55% dintre aceștia dețineau terenuri mai mici de 20 de holde (1 hold.=0,57 ha), iar 2% aveau sub 5 holde. Doar 5,5% dintre românii din Transilvania aveau

1 László Katus, „Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg”, în *Die Nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, 1900-1918*, Budapesta, 1966, p.177, citat de Keith Hitchins în *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București, Edit. Enciclopedică, 2000, p.101.

2 Potrivit statisticilor în 1900 existau 3289 de clerici, iar în 1910 numărul crește la 3371, în vreme ce numărul învățătorilor înregistrați la 1900 era de 3196, iar în 1910 de 3117. Cifrele sunt preluate din *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, vol.27, p.200-201, vol. 56, Budapesta, 1915, în Keith Hitchins, *op.cit.*, p.101.

3 *Ibidem*.

proprietăți mai mari de 20 de holde, dintre care 1,1% erau mari latifundieri cu peste 100 de holde. În 1906 existau 876 de astfel de proprietăți deținute de români (comparativ cu 4.854 de proprietăți neromânești care depășeau 100 de holde). Un clasament al marilor latifundieri este făcut de Keith Hitchins: familia Mocioni din Banat (28.124 holde), Aurel Vlad (6.767 holde) și Ioan Mihu (5.213 holde), ambii avocați din Orăștie, Alexandru Vaida, medic la Olpert (3.827 holde), și familia Mihaly din Gherla (3.109 holde)⁴. Toți acești mari proprietari de terenuri au fost activi în politica națională din Transilvania și Ungaria, implicându-se în perioadele critice în rezolvarea diferitelor probleme, însă cei mai mulți dintre ei cu o oarecare distanță față de pasiunile și luptele interne din partida națională.

„În comerț, la primul recensământ al tuturor negustorilor din Brașov sub Maria Teresia, s-au găsit între sași: 11 stăpâni, 7 ajutoare și 9 ucenici; între românii din Scheiu 80 de stăpâni, 7 ajutoare și 9 ucenici; între membrii companiei zise grecești erau 31 de stăpâni, 9 ajutoare și 11 ucenici. La 1771, din capitalurile angajate în comerț: 281.333 fl., sașii aveau numai 84.500 fl., restul 80% românii. La 1874, între 138 firme comerciale erau 60 românești, la 1877 între 175 – românești erau 67. Evident că am însemnat și noi ceva”. (Gazeta de Transilvania, LXXII, nr. 163, 29 iulie/11 august 1909)

Elitele românești din Transilvania aveau, după cum arată statisticile, o pondere mică în viața socială din Ungaria, deci o influență prea puțin semnificativă pe scena politică și economică, dacă luăm în considerare definiția lui Ralf Dahrendorf, pentru care elitele reprezintă „rezervorul din care, în mod frecvent, se recrutează cei puternici”⁵. În cazul românilor ardeleni cei ‘puternici’ sunt doar cei avuți. Grupul celor care încearcă să facă politică este însă recunoscut, nu doar de comunitatea românească, ci și de cea maghiară, de aceea ei sunt elita, spre deosebire de ceilalți, de care se diferențiază prin acțiuni și date specifice și care sunt non-elita sau ‘masa’⁶.

„Toți oamenii sunt intelectuali (...), dar nu toți oamenii au în societate funcția de intelectuali. Tot așa, oricui i se poate întâmpla, la un moment dat, să-și prăjească ouă sau să-și coasă

4 Keith Hitchins, *op. cit.*, p.100.

5 Ralf Dahrendorf, „Society and democracy in Germany”, în David Boyd, *Elites and their Education*, London, Publishing Company, 1973, p.15.

6 Guido Farina, Vilfredo Pareto, *Compendium of Social Sociology*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1980, p.274.

o haină ruptă, dar nu se va putea spune că toți oamenii sunt bucătari sau croitori”. (Antonio Gramsci, Intelectuali, literatură și viață națională, trad. Florian Potra, București, Univers, 1983, p.86)

Elita desemnează, potrivit lui Vilfredo Pareto, tendința de grupare a indivizilor cu indici înalți de excelență într-o clasă superioară, în vreme ce ‘masa’ (non-elita) este reprezentată de indivizii cu indici inferiori de excelență. În momentul în care în rândul acestora apar persoane cu indici superiori, ele vor fi absorbite de elită. În acest fel se produce circulația elitelor⁷. Clasa conducătoare este stratificată de Gaetano Mosca pe două niveluri: cel superior, care își asumă răspunderile mari ale societății, dar în tot ce face se sprijină pe cel inferior. De acest segment numeros ar depinde „sănătatea morală și tăria structurilor politice ale statului” și nu de cei „câțiva oameni care conduc mașinăria statului”⁸. Elitele sunt în concepția lui

7 Circulația elitelor are două accepțiuni, descrise de Marcin E. Olsen în *Power in Modern Societies*, Westview Press, Inc., 1993, p.81-82: I) restrânsă, de modificare a compoziției sociale a deținătorilor puterii treptat, pe măsura cooptării elementelor capabile din afara elitei (contraelite, nonelite); II) lărgită, de modificare a deținătorilor puterii, trecerea puterii de la elita guvernamentală la contraelită, de la un grup de interese la altul. Circulația elitei se produce pe mai multe căi: prin asumarea de poziții-cheie în sistemul decizional al elitei aparținând altei generații, care aduce valori și practici diferite de cele ale vechilor deținători ai puterii; prin cooptarea persoanelor sau grupurilor de persoane cu capacități manageriale, influență, aparținând nonelitelor; membri (grupuri) ai subelitelor aflați în apropierea nucleului decizional al elitei se substituie fie prin forță, fie prin alte metode; contraelita răstoarnă prin mijloace violente fosta elită; când apare o nouă sursă de putere în societate (care poate să fie reprezentată de noi resurse de ordin economic, o nouă ideologie, religie, un mediu politic extern schimbat), atunci se impune un alt grup de interese conectat cu noua sursă. Conflictul și diferențele de interese nu se manifestă doar în interiorul elitei între diferite grupuri de interese ale acesteia, ci și între elită și nonelită. Aceasta din urmă crează o contraelită atunci când circulația elitelor este insuficientă și elita depășește un anumit grad de autonomie față de societate, dincolo de care apar contradicții radicale între interesele ei manifeste și cele ale unor grupuri din societate devenite influente.

8 Norberto Bobbio, *On Mosca and Pareto*, Geneva, Librairie Droz, 1972, p.16, vezi și Gaetano Mosca, *The Ruling Class*, New York, Mc. Graw-Hill, 1939, p.50, în care face stratificarea societății după o teorie devenită clasică: „În toate societățile – de la cele foarte slab dezvoltate și care abia au atins zorii civilizației și până la cele mai avansate și mai puternice – apar două clase de oameni: una care conduce și alta care se lasă condusă. Cea dintâi, întotdeauna mai puțin numeroasă, îndeplinește toate funcțiile politice, monopolizează puterea și se bucură de toate avantajele ei, în vreme ce a doua, mai numeroasă, este dirijată și controlată de cea dintâi”.

Mosca acele grupuri desprinse din structura socială care exercită direct sau prin poziții intermediare puterea în societate⁹.

În schimb, Giovanni Sartori formulează definiția elitei în termeni funcționali, prin opoziție cu teoria clasică a stratificării sociale: „persoanele care au poziții de autoritate în organizații publice și private sau în mișcări influente, și care sunt astfel capabile să ia decizii strategice în mod regulat”¹⁰.

În Transilvania liderii comunității românești au, însă, doar o putere simbolică, ei pot influența masele într-o oarecare măsură, dar posibilitatea lor de a lua decizii este extrem de restrânsă, sau mai exact deciziile pe care le pot lua sunt de mică anvergură și vizează doar organizarea internă în măsura în care aceasta nu se intersectează cu interesele marii politici care se face la Budapesta sau la Viena. Capacitatea acestor lideri de a lua decizii a fost mereu îngreunată nu doar de poziția lor socială, ci și de neînțelegerile care existau în privința strategiilor politice proiectate pentru a ieși din situația de marginalitate în care se găseau românii din imperiu. Astfel, deliberările pentru renunțarea la politica de pasivitate au durat până în 1905. Decizia de a face o politică activă era una strategică pentru comunitatea românilor ardeleni, dar ea a fost luată după o perioadă îndelungată de discuții și neînțelegeri, ceea ce pune sub semnul întrebării eficiența elitei din epocă și capacitatea ei de a fi funcțională în termeni de *decision makers*.

Oameni care ne trebuie

„În comparație cu starea poporului nostru înainte cu o jumătate de veac, astăzi avem o sumedenie de oameni cărturari, o armadie întreagă de elemente zise culte. Dar în raport cu problemele noastre sociale, culturale, politice și economice, care își așteaptă pricepătorii, mulțimea cărturarilor noștri scade la o mână de oameni. Pe toată linia ne lipsesc aproape cu desăvârșire personalitățile model. [...] Cărturari avem cu ghioțura. Oameni de conducere nu ne-ar lipsi. Le lipsește, însă, acestor oameni voința, entuziasmul, abnegația de a se ridica acolo unde i-ar dori interesele noastre de obște. Cei mai mulți trăiesc pentru sine și cred că prin ei înșiși trăiește neamul. Ospătarea de mâine și averea de poimâine țin loc aspirațiilor mai înalte. [...] Libertate națională – drepturi cetățenești, cultură, literatură, artă românească – propășire economică națională, iar nu individuală: toate acestea sunt idei frumoase, bune de umplut coloanele gazetelor. Stomacul, însă,

9 Marius Tudor, Adrian Gavrilă, *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă*, București, Compania, 2002, p.5.

10 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited. The Contemporary Debate*, part 1, New Jersey, Chatam House Publishers, p.214.

atotstăpânitorul stomac nu le poate mistui. Cel mult dacă poate mistui fraza goală, naționalismul de sărbătoare, ideile, fără să fie înțelese“. (Tribuna, nr. 212, 15/28 noiembrie 1901)

Elita română din Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea poate fi structurată și în funcție de presiunile existente: funcționarii publici, clerul și învățătorii, reprezentanții profesiunilor liberale și oamenii cu stare. Pentru Ralf Dahrendorf „rolurile birocratice sunt roluri de dominație politică”¹¹ și, deși birocrății nu formează clasa conducătoare, ei reprezintă totuși o parte a acesteia¹², dacă nu chiar un instrument al ei. Funcționarii români de stat, cum ar fi notarii satelor și alți mici birocrati, constituiau, după cum notează Keith Hitchens, o categorie importantă, dar care în general stătea departe de politica românească făcută de Partidul Național: „ca urmare a presiunilor serioase din partea superiorilor lor guvernamentali, ca să evite orice implicare în mișcarea națională, ei nu participau la întrunirile alegătorilor români, nu susțineau programul Partidului Național, cel puțin nu în public, și-și trimiteau copii la școli de stat mai curând decât la cele bisericesti românești. În consecință, liderii mișcării naționale îi priveau cu neîncredere și dispreț. După cum remarcă unul dintre oficialii Partidului Național (Avram Tincu într-o scrisoare către Francisc Hossu-Longin, datată 1 decembrie 1883), „cea mai mare calamitate pentru cauza românilor ar fi fost hotărârea guvernului Ungariei de a repartiza masiv funcțiile în stat între intelectualii români”¹³. Funcționarii recrutați de administrația ungară dintre români erau renegați fiindcă dezertau în tabăra inamicului național, dar, pe de altă parte, chiar și cei care continuau din funcțiile lor mai mult sau mai puțin importante să susțină mișcarea românească erau priviți cu suspiciune, ca incapabili să fie cu adevărat de folos comunității din care făceau parte. Max Weber explică în lucrarea sa din 1917, *Parliament and Government in a Reconstructed Germany*, că birocrății devin lideri nepricepuți, fiindcă sunt îndoctrinați să accepte autoritatea¹⁴, în vreme ce Gheorghe Barițiu numea facultățile de drept unde se pregăteau viitorii reprezentanți ai guvernului „instituții de dresare a funcționarilor”¹⁵. Îngrijorările și neîncrederea erau exagerate în raport cu numărul redus al românilor care ocupau în special funcții inferioare în aparatul comunal din zona rurală.

11 Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London, Routledge and Kegan Paul, 1959, p.297.

12 *Ibidem*, p.300.

13 Keith Hitchens, *op. cit.*, p.103.

14 Max Weber, *Economy and Society*, vol. I, edited by Guenther Roth and Claus Wittich, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1978, p.50.

15 George Barițiu, *Țărți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p.218.

La 1900 românii reprezentau 2.784.726 din totalul Ungariei la un număr de funcții administrative de 34.135. Din acestea românii dețineau 1.359, adică 4%, comparativ cu maghiarii cărora le erau repartizate 29.900 de locuri în diverse posturi ale administrației publice, adică 87% dintre ele. În ceea ce privește administrația de stat, 8.124 dintre funcționari erau maghiari și 135 români, în cea orășenească raportul era de 6.680 la 91, dintre diurniști și judecători 3.715 erau maghiari și 86 români, iar dintre notarii comunali 4.219 erau maghiari și 371 români¹⁶. Aceste cifre sugerează aportul minimal al românilor în administrația ungară, dar dacă luăm în calcul statisticile ocupaționale făcute la jumătatea secolului al XIX-lea observăm că, în general, aportul reprezentanților din Transilvania, indiferent de etnie, în instituțiile statului și în profesiile liberale este destul de redus. Astfel, potrivit recensământului din 1869, profesiile intelectuale (preoți, funcționari, învățători, profesori, artiști, avocați, personal sanitar) sunt în număr de 27.331, adică 1,1% din populația transilvană¹⁷. O statistică ulterioară, care însă folosește o altă metodologie, arată că populația din sectorul financiar-bancar al Transilvaniei crește de la 1,4% în 1900 la 2,1% în 1910, iar cea din categoria serviciilor publice și a liber-profesioniștilor de la 3,6% la 4,2%¹⁸. Tabloul cifrelor indică atât locul periferic al Ardealului, cât și poziția marginală a inteligenței românești din provincie. „Suma tuturor cărturarilor români” din Ungaria, după cum scrie *Unirea*, era în 1918 de 6,9%¹⁹.

„Actualmente în toată monarhia avem aplicați dintre români numai 2 vice-colonei, dnii. Ioan Mihăilțan și Michael Bălăban (ardeleni), un căpitan de I clasă Eugeniu Pop (maramureșan) și 3 practicanți dnii. George Droghi (bucovinean), dr. Adrian Nedelea (bănățean) și Corneliu Bardosy (ardelean). Într-adevăr, un număr de tot neînsemnat față de imensa sumă a soldaților noștri, care în lipsă de auditori din neamul lor sunt avizați de-a fi ascultați și judecați de juzi străini, cari în cele mai multe cazuri nu cunosc nici obiceiurile, nici limba noastră”. (*Gazeta Transilvaniei*, 5/18 august 1900)

16 Stelian Măndruț, „Opinii vizând ‘Chestiunea româno-ungară în Transilvania’ (1867 – 1918)”, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXVI, 1997, p.152.

17 Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 2000, p.233.

18 *Ibidem*, p.235.

19 *Unirea*, XXVIII, nr. 37, 28 decembrie 1918.

La nivel local, mai ales în sate și comune, preoții au fost oamenii de bază ai Partidului Național, făceau parte din comitete executive și “își foloseau prestigiul spiritual în cadrul comunității pentru a câștiga susținere pentru politica partidului”²⁰. Acești intelectuali de tip rural reușesc în viziunea lui Antonio Gramsci să facă legătura dintre „masa țărănească” și administrația de stat sau locală chiar prin „rolul politico-social” pe care îl joacă: „la țară, intelectualul (preot, avocat, învățător, notar, medic) are un standard de viață mediu superior sau, cel puțin, diferit de cel mediu al țăranilor, și de aceea reprezintă pentru aceștia un model social de aspirație, pentru a ieși din propria lor condiție și pentru a o depăși”²¹. Ascendentul pe care l-ar avea elitele rurale asupra comunităților locale nu ține în cazul Transilvaniei doar de poziția socială a acestora, în plus conducătorii Partidului Național la toate nivelurile proveneau din cercuri ferite de presiuni oficiale. Erau liber profesioniști, avocați, ziariști și scriitori, persoane cu afaceri proprii, moșieri mari sau mijlocii. Învățătorii și preoții erau și ei liber profesioniști, dar în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea au fost supuși tot mai mult intimidărilor și tentațiilor din partea guvernului de la Budapesta²².

Conducătorii Partidului Național și cei care promovau interesele mișcării naționale formau elita politică a românilor ardeleni. Chiar dacă nu aveau în mod real „cea mai mare putere din grup”, după definiția restrictivă a lui H. D. Lasswell²³, liderii comunității românești erau cei care au dat tonul politicii naționale și cei care căutau soluții practice, legale, de rezolvare a problemelor minorității române din Imperiul Austro-Ungar, și din acest punct de vedere ei pot fi definiți drept elită. Elita se distinge în concepția lui T. B. Bottomore prin faptul că ea conduce efectiv viața politică la un moment dat²⁴. În cazul Transilvaniei, politica națională este condusă de această elită provenită din profesii liberale, asupra căreia guvernul nu putea face presiuni semnificative. Comitetul executiv format din 16 persoane, alese la Conferința Națională a Partidului Național din ianuarie 1905, cuprindea: 9 avocați, 4 moșieri, un medic și 2 clerici. Iar din cei 24 de candidați cu care partidul a participat la alegerile pentru Parlamentul Ungariei din același an, 15 erau avocați și 5 erau mari deținători de terenuri, dar care se ocupau și de

20 Keith Hitchens, *op. cit.*, p.102-103.

21 Antonio Gramsci, *Intelectuali, literatură și viață națională*, trad. Florian Potra, București, Univers, 1983, p.92.

22 Keith Hitchens, *op. cit.*, p.103-104.

23 H. D. Lasswell (ed), *The Comparative Study of Elite*, Standford, Standford University Press, 1952, p.72. Potrivit lui H. D. Lasswell, puterea elitelor include conducerea grupului și se exercită pe o perioadă dată. Printre ‘păstrătorii’ puterii, elita politică are un specific față de alte grupuri care participă direct sau indirect la exercitarea ei. Lasswell crede că ea are o influență asupra întregii colectivități, inclusiv asupra claselor sociale.

24 T. B. Bottomore, *Elites and Society*, Routledge-Londra-New York, Penguin Books, 1993, p.15-17.

afaceri bancare și industriale. Dintre ei doar opt au fost aleși²⁵, însă la aceleași alegeri din 1905 au mai câștigat fotolii parlamentare încă șapte români care au candidat pe listele partidului guvernamental²⁶ și care încercau să facă o politică de compromis, nerenunțând la condiția lor de români, dar apărând, cu măsură și fără rezultate spectaculoase, drepturile acestora în Dieta de la Budapesta. Numărul deputaților de naționalitate română din partidul guvernamental varia, de la un mandat la altul, între șapte și nouă. Aceștia nu făceau, însă, parte din elita română, fiindcă nici candidatura lor nu avea la bază un program ‘național’, ci mai degrabă, în linii largi, socio-economic, și nici nu se implicau sistematic în rezolvarea problemelor comunității românești. Cu toate acestea, ziarele vremii preluau sporadic discursurile lor din Dietă referitoare la chestiunile care-i preocupau pe români, mai ales în perioada pasivismului asumat care i-a ținut departe de jocul politic pe frunțașii ardeleni.

În tot acest răstimp, românii nu au reușit să găsească o personalitate care să coaguleze mișcarea lor. În toată istoria lor modernă românii transilvăneni au avut un singur lider-erou care a beneficiat de încrederea și susținerea mulțimii necondiționat și care avea calitățile unui conducător carismatic de care de altfel s-au și folosit într-un moment excepțional. Avram Iancu era o persoană cu ‘vocație’ de conducător, iar oamenii i se supuneau nu în virtutea datelor sau legilor, ci pur și simplu fiindcă aveau încredere în el, în carisma lui. Carisma este, după definiția lui Max Weber, „calitatea extraordinară a unui personaj dotat cu o forță sau trăsături supranaturale, supraomenești ori, cel puțin, mai presus de viața de zi cu zi, inaccesibil celor mai mulți dintre muritori sau considerat ca trimisul lui Dumnezeu ori un model, și, prin urmare, privit ca șef”²⁷.

După ieșirea precipitată din scenă a eroului-conducător, ardelenii nu au mai avut un lider unanim acceptat, care să se așeze în fruntea lor și să le arate drumul. Poate istoria lor era alta dacă ar fi avut un lider puternic cu abilități politico-strategice care să fi știut cum să manipuleze puterea maselor majoritare din Ardeal în jocul politic dintre Viena și Budapesta pentru obținerea statutului de autonomie al Transilvaniei. Dar pentru ca un astfel de hazard să fi putut exista, trebuia de asemenea ca societatea să fi fost pregătită pentru a genera acest gen de om și de hazard²⁸.

25 Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politice naționale ale românilor de sub coroana Ungară*, vol. VIII, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, p.174. Cei opt aleși sunt: Dr. Nicolae Comșa, Vasile Dămian, Dr. Teodor Mihali, Aurel Novac, Dr. Ștefan C. Pop, Ioan Rusu-Șirianu, Dr. Ioan Suci, Dr. Aurel Vlad.

26 Dr. Pahomiu Avramescu, Ioan Buteanu, Ioan Ciocanu, Petru Mihalyi, Alexandru Pop, George Șerb, Dr. Nicolae Șerban, vezi Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p.175.

27 Max Weber, *op.cit.*, p.292.

28 Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, trad. Maria Carpov, București, Meridiane, 1999, p.124.

TRANSILVANIA – O PERIFERIE CU TREI CENTRE

Încercarea românilor de a se opune integrării în spațiul dominat de puterea ungară centralizatoare poate fi observată într-o măsură semnificativă în presa vremii. Pentru ‘măsurarea’ acestor încercări poate fi folosită analiza de conținut a celor mai importante ziare care apar fără întrerupere în perioada 1892-1918: *Gazeta de Transilvania*¹ și *Telegraful Român*², dar și a *Tribunei*³ – ca oficios al Partidului Național Român tipărit la Sibiu până în 1903. Principalul scop al cercetării este surprinderea modului în care aceste publicații reflectă realitatea socio-politică a perioadei premergătoare unirii de la 1918. Subiectele predilecte alese de aceste gazete, importanța acordată de editorii lor unor tematici anume arată care sunt preocupările inteligenței românești din Ardeal într-un interval de mare agitație politică în Imperiul Habsburgic, cât de interesați erau liderii politici ai comunității românești din Transilvania de o eventuală apropiere de București și ce loc ocupa această preocupare în proiectele lor politice.

1 *Gazeta de Transilvania* apare la Brașov, de la 12 martie 1838 până la 26 octombrie 1918, la început de trei ori pe săptămână, iar de la 16 aprilie 1884 devine cotidian. Până în decembrie 1877, *Gazeta de Transilvania* este condusă de Gheorghe Barițiu (cu o întrerupere semnificativă între 1850-1876), apoi succesiv de Iacob Mureșianu, Aurel Mureșianu, Gr. Maior, Traian H. Pop, Valeriu I. Pop-Reteganul, Teofil Frâncu, G. Bogdan-Duică, Liviu Rebreanu.

2 *Telegraful român*, numit de editori și „Foaie bisericească”, la început este un bisăptămânal și apare la Sibiu începând cu 3 ianuarie 1853, până la 31 decembrie 1918. Ulterior, sub titulatura *Telegrafului român*, va apărea oficiosul Bisericii Ortodoxe Române (BOR). Apoi apare de trei ori pe săptămână, fiind susținut de Mitropolia Sibiului. Printre editorii și colaboratorii *Telegrafului* se află prelații ortodocși din Ardeal, dar și publiciști consacrați precum George Coșbuc, Ioan Slavici, Ilarie Chendi etc. Miron Cristea, primul patriarh al BOR după unirea Transilvaniei cu România, era unul dintre obișnuiții acestei gazete.

3 *Tribuna*, cotidian politic și literar, care apare la Sibiu în perioada 14 aprilie 1884 – 29 aprilie 1903. Prezintă în general punctele de vedere oficiale ale Partidului Național Român. Ioan Slavici conduce *Tribuna* până în 1888, urmat de Septimiu Albini. Sub conducerea lui Slavici, *Tribuna* preia gramatica bazată pe principiile fonetice, recomandată Academiei Române de Titu Maiorescu.

Analiza de conținut

Studiul mesajelor scrise, discursurilor, dar și al programelor radio și de televiziune se poate face prin *content analysis*⁴. Într-o accepțiune largă, analiza de conținut ar putea fi considerată un sistem de decodare a mesajelor, însă în științele sociale înseamnă mai mult decât atât. Analiza de conținut, ca metodă și tehnică, dispune de diverse circumscrieri⁵: astfel, potrivit lui Bernard Berelson, care a dat una dintre primele definiții, „analiza de conținut este o tehnică de cercetare care urmărește o descriere obiectivă, sistematică și cantitativă a conținutului manifest pe care îl are comunicarea”⁶. În acest moment, însă, definiția care întrunește mai mult sau mai puțin consensul general este cea formulată de Ole R. Holsti: „analiza de conținut este orice tehnică de a face inferențe în identificarea obiectivă și sistematică a caracteristicilor de care dispun mesajele”⁷.

Având în vedere că materialul cercetat se întinde pe o perioadă de 26 de ani, am recurs la metoda eșantionării⁸, folosind pasul de eșantionare din zece în zece numere pentru cotidienele *Gazeta Transilvaniei* și *Tribuna*. Pentru *Telegraful român*, care apare de trei ori pe săptămână, am ales pasul de eșantionare din cinci în cinci numere, astfel încât suprafețele obținute să poată fi comparate. Ambele eșantionări sunt relevante, întrucât întinderea măsurată reprezintă 10% din suprafața totală a *Gazetei* și *Tribunei* și 20% din cea a *Telegrafului*.

	Sup. totală cmp	Sup. cercetată cmp	
Gazeta	20 426 807,14	2 042 680,71	10%
Tribuna	10 785 585,00	1 078 558,50	10%
Telegraful	5 493 543,75	1 098 708,75	20%

4 Analiza de conținut poate fi definită ca un set de proceduri sistematice și obiective pentru studierea cantitativă a mesajelor; vezi Melvin L. DeFleur, Everette E. Dennis, *Understanding Mass Communication*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1991, p.517; Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, The Free Press, 1952, p.220.

5 J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G. W. Noomen, *Știința comunicării*, ediția a II-a (prima ediție 1998), trad. Tudor Olteanu, București, Humanitas, 2000, p.126.

6 Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, The Free Press, 1952, p.18.

7 Ole R. Holsti, „Content Analysis for the Social Sciens and Humanities” în J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G. W. Noomen, *op. cit.*, p.127.

8 Alexander Mintz, „The Feasibility of the Use of Saples in Content Analysis”, în Harold D. Lasswell (ed), *The Language of Politics*, Standford, The M.I.T. Press, 1965, p.127-153.

Ca unități de analiză am ales articolul (unitate de context), tema (unitatea de înregistrare) și suprafața în centimetri pătrați (unitatea de numărare, *infra* cmp). Unitățile de înregistrare constituie categoriile și subcategoriile corespunzătoare acelor subiecte pentru care cele trei publicații au alocat o pondere semnificativă din punctul de vedere al scopului urmărit pe parcursul cercetării.

Studiul se desfășoară pe două direcții: una orizontală, care privește relațiile comunității române cu puterea de la Budapesta, nemulțumirile, revendicările și eventual proiectele de rezolvare a situației socio-politice a românilor din Transilvania, și alta verticală, care arată felul pozitiv sau negativ în care se raportează elitele ardeleni vorbitoare de limba română la cele trei centre de putere – Viena, Budapesta, București –, precum și la celelalte chestiuni semnificative care apar în perioada primului război mondial, inclusiv propaganda care se face în această perioadă pentru susținerea războiului.

I) Pentru prima situație, a articolelor care se referă la probleme ce preocupă comunitatea românilor transilvăneni din punctul de vedere al drepturilor politice, culturale și economice, am stabilit următoarele categorii și subcategorii de analiză:

A) Revendicări

- A1) Stoparea maghiarizării
- A2) Schimbarea legii electorale
- A3) Folosirea limbii române în școli

B) Soluții

- B1) Petiții
- B2) Pasivism

C) Vinovați

- C1) Maghiarii
- C2) Evreii
- C3) Instaurarea dualismului
- C4) Românii moderați

D) Forme de autonomie

- D1) În cadrul Ungariei
- D2) În cadrul României
- D3) Prin federalizarea Imperiului Austro-Ungar

E) Colonialismul intern

- E1) Budapesta are control asupra economiei prin pârgھیile centralizatoare
- E2) Ungaria încearcă să colonizeze Transilvania
- E3) Biserica greco-catolică se lasă folosită de puterea ungară

II) Studiul pe verticală, care ne indică felul pozitiv sau negativ al raportării elitei transilvane de limbă română la cele trei centre de putere, conține următoarele categorii:

Viena
Budapesta
București

Discursurile centrate pe unitățile de analiză folosite în cele două cazuri cercetate au fost intermediare de cele trei publicații prin patru tipuri de emițători ai mesajului : I) instituții (partide politice, asociații, școli, biserică, agenții de presă); II) personalități (lideri ai puterii de la Budapesta, lideri ai comunității române); III) opinia cititorilor (scrisori publicate în cele trei ziare); IV) redacția (articolele redactorilor).

În urma parcurgerii celor trei publicații (dintre care *Tribuna* își încetează apariția în 1903) se pot identifica două perioade:

1892–1914 cereri, critici, căutări;

1892–1914 perioada criticilor virulente la adresa puterii ungare și a revendicărilor comentate pe larg, dar cu accente diferite;

1914–1918 perioada loialității față de imperiu, aflat în război, în care nemulțumirile și criticile se atenuează treptat până aproape la dispariția lor totală, atât din cauza înăsprirea cenzurii, cât și a propagandei de război.

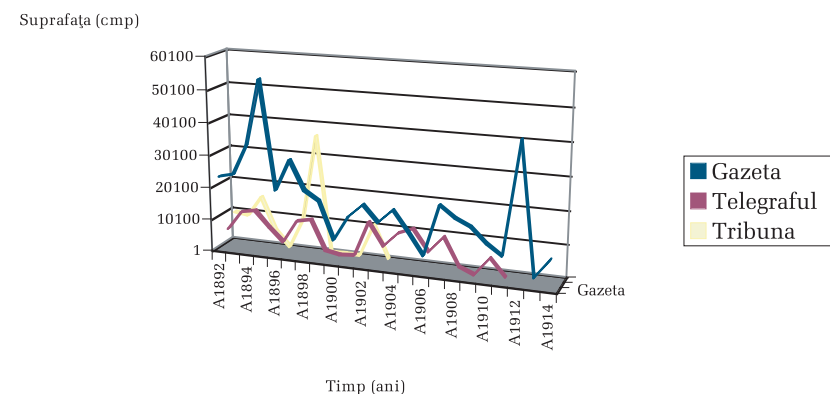
Pentru subcategoriile A1 (stoparea maghiarizării sau ‘opression psychosys’) și C1 (vinovați pentru situația grea a românilor sunt ungurii) au fost alocate spații largi, ca efect al campaniilor de presă care au avut loc atât în preajama trimerului Memorandum-ului la Viena, cât mai cu seamă în perioada proceselor memorandiștilor, dar și în momentele discutării sau adoptării unor legi care prin efectele lor ar fi putut atenta la drepturile comunității române sau la identitatea acesteia.

Categoria A – Revendicări

Nemulțumirile comunității române din Transilvania secolului al XIX-lea, așa cum apar constant în paginile ziarelor, inclusiv în scrisorile primite de la cititori și publicate apoi în rubrici speciale, se referă mai ales la discriminările consfințite uneori prin lege. Stoparea maghiarizării, schimbarea legii electorale astfel încât minoritatea română din Ungaria să fie reprezentată proporțional cu numărul ei în legislativul de la Budapesta, dar mai ales folosirea limbii române în educație sunt principalele revendicări care apar în presa vremii. La categoria „revendicări” am luat în considerare toate pachetele informaționale (articole, știri, comentarii) care se ocupă de aceste revendicări clasificate în următoarele subcategorii:

A1) ‘stoparea maghiarizării’ – această subcategorie include materiale care fie deplâng soarta comunității românești, fie comentează subiectul într-o formă generală, pornind de la un eveniment imediat.

Graficul I. A1 - Stoparea maghiarizării

Graficul acestei funcții (graficul I. A1) pornește cu valori destul de ridicate pentru că începutul anului 1892 debutează cu a cincea conferință generală a Partidului Național Român, iar ziarele studiate preiau pe larg discursurile prilejuite de această acțiune. De pildă, spusele vicepreședintelui comitetului electoral central Ioan Rațiu sunt ilustrative pentru funcția A1: „cu toții prea adânc simțim crearea legii, fără bază morală, celei mai proaspete întru maghiarizarea noastră, înțeleg legea pentru azilele de copii. Să te miri că în era prezentă de naționalitate și cultură, mai în centrul Europei civilizate, să se mai facă eforturi de desnaționalizare și prin octroarea unei limbi străine asupra pruncilor fragezi să se îngreuneze și împiedece din partea statului progresul în cultură al cetățenilor, susținători ai acestui stat!”⁹. Este vorba de Legea nr. XV/1891, în legătură cu înființarea grădinițelor pentru copiii preșcolari. Protestul colectiv numit Memorandum, adresat împăratului Franz Ferdinand, a prilejuit de asemenea o discuție referitoare la maghiarizarea forțată și necesitatea opririi acestui fenomen. Textul Memorandum-ului, preluat în serial sau fragmentar de cele trei ziare studiate, *Tribuna*, *Telegraful român* și *Gazeta de Transilvania*, face referiri directe la această subiect: „Încercarea de a ajunge la consolidarea statului ungar prin asigurarea dominațiunii exclusive a poporului maghiar s-a dovedit zadarnică și după opintiri făcute în timp de un pătrar de veac [...].

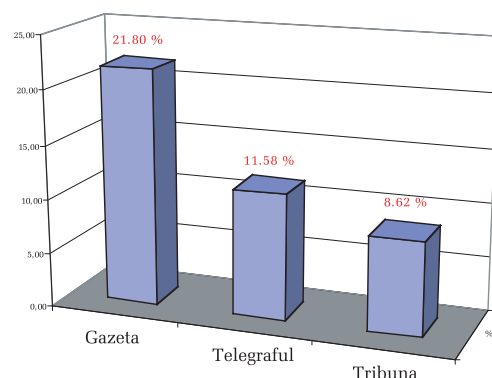
⁹ *Tribuna*, nr. 6, 9/21 ianuarie 1892.

Salutea monarhiei, a patriei noastre mai restrânse și chiar a poporului maghiar îndeosebi, cere să se pună capăt acestei stări de lucruri și să se iee cât mai curând inițiativă pentru asocierea internă a popoarelor, pentru ca, adunați cu iubire și cu încredere împrejurul tronului, să emulăm cu toții întru consolidarea și fortificarea patriei comune”¹⁰.

Tabelul 1. Suprafețele categoriei A1 -‘stoparea maghiarizării’

A1	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	445 877,5	127 247,5	93 022
% din suprafața cercetată	21,80	11,58	8,62

Graficul II. Suprafețele categoriei A1

Gazeta Transilvaniei alocă un spațiu dublu problemei ‘stopării maghiarizării’ față de *Telegraful român* și aproape triplu în comparație cu *Tribuna*, după cum rezultă din Tabelul 1.

Pentru toate cele trei gazete luate în studiu, funcția A1, „stoparea maghiarizării”, are unul dintre punctele de maxim în 1894, odată cu procesul Memorandum-ului, considerat de comitetul de conducere al PNR drept un „proces intentat națiunii române”¹¹. Discursurile acuzațiilor sunt publicate pe larg, însoțite de comentarii binevoitoare la adresa lor, după o

¹⁰ *Tribuna*, nr. 122, 30 mai/9 iunie 1892.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 70, 24 martie/5 aprilie 1894.

perioadă de critici intense referitoare la inoportunitatea trimerii Memorandum-ului la tron apărute în *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*. Procesul politic intentat conducătorilor PNR este astfel un prilej de coalizare a forțelor intelectuale românești din Ardeal. În apărarea sa, Ioan Rațiu declară că „Memorandumul, pentru a cărui publicare și răspândire suntem trași ca niște făcători de rele înaintea acestei bare judecătorești, nu cuprinde, precum v-ați putut convinge, decât gravamintele poporului român, care ne-a trimis pe noi, ca să cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate în picioare”¹². Discursul este redat în întregime în paginile *Gazetei Transilvaniei*, care de altfel devine portavocea acuzațiilor și este, dintre cele trei ziare cercetate, cea mai activă în campania de apărare a liderilor români, după cum rezultă și din graficul I. A1.

Funcția A1 este continuă pe toată perioada luată în calcul, ceea ce înseamnă că subiectul ‘stoparea maghiarizării’ apare sistematic în preocupările elitei transilvane. Anul 1897 este un alt punct de maxim pentru *Gazeta Transilvaniei*, în vreme ce *Tribuna* și *Telegraful român* nu acordă un interes substanțial în acest an temei A1. În 1897, guvernul Dezső Bánffy (1895–1899) a prezentat Camerei ungare un proiect despre stabilirea ‘numelor comunelor și altor nume de localități’. Această lege era îndreptată „contra naționalităților nemaghiare, pentru că urmarea scopul de a se da numire maghiară tuturor orașelor și satelor din Ungaria” care până acum nu primiseră o astfel de denumire¹³. În decembrie 1897, la Arad și Sibiu, alegătorii dietali au protestat împotriva acestui proiect legislativ, iar protestele lor scrise au fost trimise și principalelor ziare: „Protestăm [...] cu toată energia în contra întreg sistemului de maghiarizare, inaugurat de actualul guvern, pe teren școlar, bisericesc, administrativ, judiciar, cultural și politic, cu un cuvânt pe toate terenele vieții publice, și-l condamnăm ca pe un sistem periculos care nu poate duce decât la turburarea și mai mare a relațiilor dintre popoarele ce compun patria”¹⁴. În perioada 1898-1899 *Tribuna* și *Telegraful român* înregistrează un alt punct de maxim, punct situat însă sub valoarea *Gazetei Transilvaniei*, care continuă să fie cea mai activă și mai preocupată de acest subiect, deși *Tribuna* era cotidianul Partidului Național Român. Din acest punct de vedere, *Gazeta* pare să fie cea mai radicală, continuând să fie inflexibilă și după încetarea apariției *Tribunei*. În 1907 se observă noi valori maxime determinate în special de criticile și comentariile făcute atât de politicienii români din Dieta ungară, cât și de ziariști și alți reprezentanți ai cărturarilor transilvăneni pe marginea proiectelor de lege prezentate legislativului de contele Albert Apponyi, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Urmează o scădere ușoară a funcției A1 datorată mai ales discuțiilor de ‘împăcare’, oficiale și neoficiale,

¹² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 106, 25/13 mai 1894.

¹³ Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur...*, vol. VIII, Sibiu, Tipografia Arhidiecezeană, 1915, p.27.

¹⁴ *Tribuna*, nr. 269, 16-2 decembrie 1897.

care au loc între frunzașii români și reprezentanții partidului condus de István Tisza în perioada 1910–1912, funcția crește apoi din nou, pe fondul eșecului negocierilor în cazul *Gazetei* și o scădere a preocupărilor legate de tema maghiarizării la *Telegraful român*. Acest subiect dispare după 1914, odată cu începerea războiului.

A2) schimbarea legii electorale – Această subcategorie am luat în considerare articolele, știrile, comentariile și discursurile oamenilor politici referitoare la necesitatea schimbării acestei legi, precum și pe cele care analizează sistemul electoral din imperiu cu referire la implicațiile diferitelor legi pentru naționalitățile din monarhia bicefală sau materialele care deplâng situația românilor pornind tocmai de la legea electorală cu nr. XXXIII din 1874, care conține multe dispoziții discutabile chiar și pentru perioada istorică luată în discuție: acordarea dreptului de vot se făcea numai pe bază de cens, iar în comunele urbane transilvane populate de maghiari censul era de trei până la șase ori mai mic decât în cele rurale locuite preponderent de români. Același cens din comunele rurale amintite era de opt-nouă ori mai ridicat decât cel aplicat în comunele din Ungaria. Circumscripțiile electorale erau astfel trasate încât îi dezavantajau pe români, existând chiar un amendament care prevedea obligația de a vota în altă localitate decât cea de reședință. Până la începutul anilor 1900, românii se preocupă de schimbarea legii electorale, iar după această dată încep să discute tot mai intens despre necesitatea introducerii votului universal, promisă în primă instanță în 1906 de premierul Alexander Wekerle¹⁵. Alexandru Mocsonyi, citat de *Tribuna*, era convins la 1892 că „dreptul electoral este pentru poporul nostru o pură iluziune” și că „tendința fundamentală a întregii noastre legislațiuni electorale este chiar contrastul adevăratului sistem reprezentativ”, fiindcă, „dacă scopul acestuia este ca poporul să fie reprezentat în legislativă, atunci este în ciuda scopului când poporul nu este reprezentat. Așa s-a luat refugiu, în contra uniunii Transilvaniei, în unitățile de stat cu emfază accentuată și ținută așa de sus, la remediul, într-un stat unitar de tot caracteristic, al duplicității în legea electorală, dintre cari o lege, chiar și abstrăgând de la unicul principiu adevărat democratic al sufragiului universal, deja cu privire la censul înalt nu se poate numi democratică, iar a doua, un rest al timpurilor feudale, pe care caracterul feudal numai într-atâta l-a dezbrăcat, întrucât punctul de vedere conducător, adică excluderea poporului nostru, a elementului celui mai numeros și important în Transilvania, din dreptul electoral, prin legea electorală a permis aceasta”¹⁶. În 1892 toate cele trei ziare, *Gazeta Transilvaniei*, *Tribuna* și *Telegraful român*, acordă interes acestei teme, care este prezentă și în Memorandum-ul trimis la Viena. Schimbarea sistemului electoral devine apoi

o temă marginală pentru *Gazeta*, până la începutul anilor 1900, în vreme ce pentru *Telegraful român* mai ales, dar și pentru *Tribuna*, rămâne o preocupare sistematică cu vârfuri neașteptate din partea *Telegrafului* la 1896, când Budapesta sărbătorea ‘mileniul’, și în preajma anului 1900, când au loc alegeri dietale, pretext pentru reluarea problematicei legate de necesitatea reformei sistemului electoral. Începând cu 1906, *Gazeta Transilvaniei* acordă din nou spații importante pentru această temă, în vreme ce *Telegraful român* se ocupă doar marginal de chestiune, după cum rezultă din graficul I A2. 1906 reprezintă, însă, un punct de inflexiune pentru ambele ziare. Explicația poate fi găsită în discursul împăratului Franz Josef, rostit în fața legislativului budapestan reunit la 22 mai 1906 în palatul regal din Buda. Printre alte probleme ridicate de monarh se află, în premieră, și cea a reformei electorale, mergând până la acordarea votului universal: „cea mai însemnată datorie a guvernului nostru este ca, lărgind drepturile politice asupra tuturor straturilor sociale, să introducă totalul națiunii în șanțurile vieții politice. Spre scopul acesta își va pregăti proiectele privitoare la liberul exercițiu al dreptului de vot, ținând cont atât de cerințele moderne ale ideii democratice, cât și de apărarea caracterului național al statului maghiar”¹⁷. Marile manifestații organizate la Budapesta de Partidul Social-Democrat în toamna anului 1907 l-au determinat pe președintele consiliului de miniștri Alexander Wekerle să-i ceară ministrului de interne, Gyula Andrássy¹⁸, întocmirea proiectului unei noi legi electorale. În locul votului universal Andrássy propune introducerea așa-numitului ‘vot plural’, recunoscând că acceptarea votului universal ar periclita menținerea supremației maghiare. Astfel, potrivit proiectului, cetățenii erau separați în funcție de cultură și avere. Persoanele bine situate din aceste puncte de vedere urmau să dispună de mai multe voturi decât cele din categoriile sociale inferioare, care ar fi primit câte un vot la 12 persoane (adică 12 persoane desemnau o alta, care ar fi votat în numele lor). Împotriva acestui proiect românii au organizat în mai multe localități din Transilvania acțiuni de protest, numindu-l, potrivit presei, „cel mai neomenos atentat în contra vieții constituționale”. În cele din urmă, această inițiativă legislativă este uitată, odată cu anexarea Bosniei-Herțegovina de către Austro-Ungaria în toamna anului 1908, când atenția opiniei publice este captată de acest eveniment.

Preocuparea pentru reforma electorală revine însă mai ales în perioada 1910-1914, în care au loc încercări de împăcare între guvernul ungar și reprezentanții Partidului Național Român.

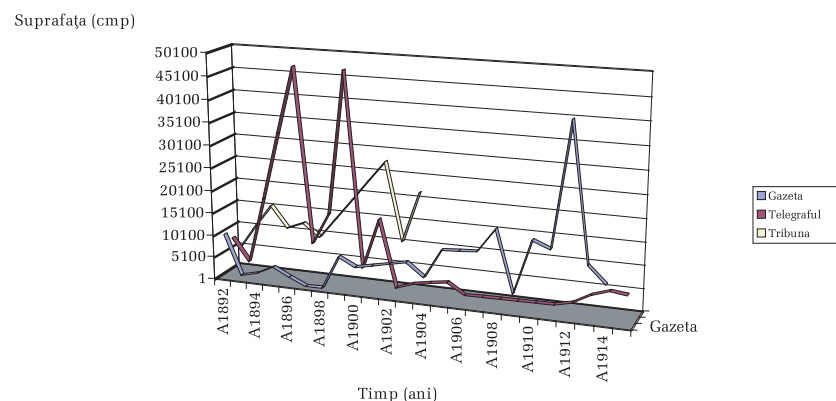
15 Alexander Wekerle (1848-1921) – de trei ori prim-ministru: 1892-1905, 1906-1910 (când este numit de Franz Josef în fruntea unui guvern de coaliție) și în perioada 1917–1918, când încearcă să găsească soluții de menținere a imperiului bicefal. Werkele este primul șef de guvern maghiar burghez.

16 *Tribuna*, nr.9, 12/24 ianuarie 1892.

17 *Telegraful român*, nr. 52, 12/24 mai 1906.

18 Gyula Andrássy (1860-1929), ministru de interne al Ungariei (1906-1913), fiul fostului prim-ministru Gyula Andrássy (1867-1871), ministru de externe al Imperiului Austro-Ungar în perioada 1871-1879, unul dintre artizanii dualismului.

Graficul I A2 – schimbarea legii electorale

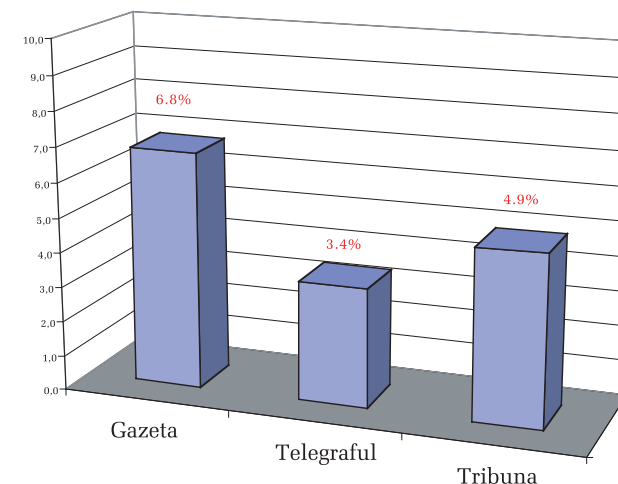
Interesul liderilor români pentru votul universal este mai vechi, dar tema revine în actualitate odată cu adoptarea acestuia în Austria. Subiectul rămâne punctul central al negocierilor româno-ungare care au avut loc mai ales după 1910, așa cum arată și *Gazeta Transilvaniei*: „reforma electorală e cel mai de căpetenie act al evoluției normale a Ungariei. De la felul rezolvării ei atârână soarta poporului român pe cel puțin o jumătate de veac”¹⁹.

Tabelul 2. Suprafețele categoriei A2 – schimbarea legii electorale

A2	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	140 372,5	37 655	52 894
% din suprafața cercetată	6,8	3,4	4,9

¹⁹ *Telegraful român*, nr. 53, 1/12 iunie 1893.

Graficul suprafețelor categoriei A2 – schimbarea legii electorale

Deși modificarea legii electorale le-ar fi adus românilor din Transilvania beneficii politice importante, elita nu s-a ocupat prea mult de această temă în publicațiile cercetate. După cum se observă în Tabelul 2, suprafețele categoriei A2, *Gazeta Transilvaniei* alocă doar 6,8% din suprafața articolelor despre necesitatea modificării legii electorale, *Tribuna* 4,9%, iar *Telegraful român* doar 3,4%. Intelectualii români nu erau, așadar, foarte preocupați de realizarea acestor reforme, chiar dacă până la începerea războiului subiectul apare cu o oarecare continuitate în cele trei ziare.

A3) folosirea limbii române în școli – Această subcategorie definește articolele, comentariile și discursurile apărute în cele trei ziare cercetate, care se ocupă de revendicarea respectivă a liderilor români, ca și de instrumentele legislative ce îi împiedicau pe românii din Transilvania și Ungaria să aibă acces în justiție în limba maternă sau să-și folosească limba în școli confesionale sau comunale. Funcția A3 pornește pentru *Gazeta Transilvaniei* cu o valoare de maxim în 1893, când guvernul de la Budapesta a propus, potrivit unui ordin al ministerului de interne din 4 noiembrie 1893, acordarea de subvenții învățătorilor și preoților români cu condiția ca aceștia să contribuie la liniștirea populației românești, care manifesta în diverse locuri în favoarea cauzei memorandiștilor. Legea privind salarizarea învățătorilor din 1893 este criticată pe spații mai mari în *Gazetă*, dar și *Telegraful român* îi acordă spații importante, mai ales prin redarea discursurilor prelaților români în Casa Magnaților, camera superioară a parlamentului budapestan. Astfel, apare declarația mitropolitului Miron Romanul, care spunea între altele că „acest proiect de lege propriamente nu este întru atâta, ca să se amelioreze pozițiunea învățătorilor, cât mai vârtos, ca să se restrângă drepturile autonome ale confesiunilor, cari au colorit

național, sau, să o spun oblu, scopul acesta este ca să se răstoarne autonomia bisericilor naționale”²⁰. *Telegraful român*, ziar editat de Biserica Ortodoxă din Transilvania, este mai moderat în raport cu celelalte gazete cercetate, dar punctele sale de maxim se coordonează, în mare, cu cele ale *Tribunei* și *Gazetei de Transilvania*. Păstrarea limbii române ca limbă de predare în școlile confesionale este o temă de discuție permanentă în ziarele vremii, de aceea pe graficul I A3 apar valori mari (spații) pentru această subcategorie studiată. În 1899, *Tribuna* înregistrează un alt punct de maxim, fără ca acesta să fie motivat de o acțiune guvernamentală împotriva naționalităților sau de vreun eveniment de amploare al PNR, cum se întâmplă de obicei, potrivit regulii că publicațiile dau atenție unui subiect fie ca urmare a unei campanii de presă, fie ca reacție la un eveniment important. Ziarele românești care apar în Ardeal la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului următor au, însă, de multe ori propria lor agendă, după cum se observă și în cazul funcției A3. *Tribuna*, de pildă, atenționează în 1899 că „Școalele noastre populare vor să ni le închidă prin perfida lege a urcării lefurilor învățăto-rești. Biserica greco-catolică voiesc să o subjuge prin insidioasa autonomie catolică; biserica greco-ortodoxă vor s-o lipsească de mândra-i autonomie, plănuiind atentatul faimos de-a restrânge drepturile ei autonome acordate și sancționate de Maiestatea Sa”²¹.

Din problemele actuale ale învățătorimii noastre, de dr. I. Blaga

„Pe ce să se sprijinească tăria noastră națională dacă nu pe limbă, datine și artă națională? Dar ce să zicem când limba ce o găsește și scrie clasa cultă ne e falsificată, când istoria națională este cunoscută atât de puțin, și când vedem că mulți încep a se îndrăgi de datine, de cântări și încă de alte multe manifestațiuni străine, mai mult decât de cele naționale. Tinerii noștri care studiază pe la gimnaziile străine se știe, sunt din familii țărănești, de la care nu se poate aștepta să li se deie sfaturile necesare în privința aceasta, fac maturitatea fără să fi citit vreo carte românească. Nu așa se dobândește însă cultura trebuitoare clasei culte românești. [...] E adevărat că cel puțin 90 la sută din bărbății români culți și-au luat învățătura în școală străină, maghiară sau germană. În urmare, e natural că aceștia toți rostindu-și gândurile, tocmai în timpul până când li s-a dezvoltat sufletul, prin o limbă străină, să fi rămas în urma deprinderii, cu gândirea îndrumați cu fraseologia limbii străine; în fine e tot natural ca aceștia vrând să exprime ceva prin ideotisme,

20 *Tribuna*, 19-31 ianuarie 1899.

21 T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, p.146.

idealisme, figuri, să se pună și să traducă în limba în care au făcut școala”. (*Telegraful român*, An. L, nr. 55, 16/29 mai 1902)

Temeri de acest fel sunt adesea exprimate în gazetele ardeleni de limbă română, culminând uneori în lamentații de tot felul, dar cu toate acestea țărani înstăriți, preoții, micii și marii proprietari continuau să-și trimită copiii în special la școlile germane cele mai apropiate. Lucian Blaga povestește despre o tradiție în acest sens în familia lui: „potrivit unei hotărâri părintești ce nu trebuia cercetată mai de aproape, școala începea de fapt pentru fiecare băiat de două ori. La vârsta de șase ani, băiatul urma timp de un an școala din sat. La șapte ani trecea la școala primară germană (la Sebeș), unde de dragul unui mai bun temei, era din nou înscris în cl. I. Anul școlar din Lancrăm însemna astfel mai mult o obișnuire a mâinilor cu buretele de șters tăblița”²². Educația temeinică era importantă pentru ardeleni, iar spațiile acordate în presă subiectului demonstrează acest lucru.

Următorul punct de maxim pentru funcția A3 este anul 1904, când Albert Berzeviczy, ministrul cultelor și instrucției publice din cabinetul Tisza, propune proiectul de lege pentru modificarea „legilor școalelor”. Acest proiect „era foarte vătămător pentru școalele confesionale cu limbă de propunere nemaghiară, întru atâta că în el se dispunea, că la aceste școale are să fie în viitor și limba maghiară limbă de propunere pentru anumite obiecte, și că planul de învățământ, manualele de școală și bibliotecile școlare au să fie în viitor cenzurate de ministrul de culte și de instrucțiune publică și la școalele confesionale nemaghiare”²³. După observația *Gazetei*, „statul urmărește și aici politica de a înlocui întrucât îi permit mijloacele bugetare școalele confesionale cu cele de stat”²⁴. Proiectul Berzeviczy este abandonat din cauza crizei politice din această perioadă, pentru a fi realuat într-un moment mai prielnic. Interesul pentru acest subiect crește din nou în perioada 1907-1908, când contele Albert Apponyi²⁵, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, prezintă în ședința Dietei din 21 februarie 1907 două proiecte de lege: unul despre îmbunătățirea salariilor învățătorilor de la școlile publice și altul despre ‘raportul de drept și salariile învățătorilor de la școlile comunale și confesionale’. Aceste legi diferențiau salariile învățătorilor confesionali (asigurate de biserici și congregații), care erau de 800 de coroane anual, și salariile învățătorilor de stat, pentru care Legea Apponyi stabilea un cuantum de 1000-1200 de coroane anual. Statul încerca să-i ispitească pe cei plătiți de comunitate sau biserică, precizând în lege că

22 Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Chișinău, Hyperion, 1993, p.209.

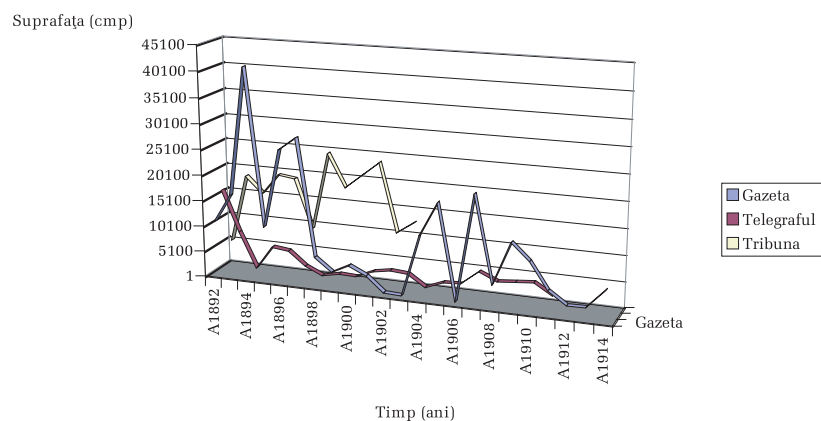
23 *Gazeta de Transilvania*, nr. 14, 20 ianuarie/2 februarie 1904.

24 Ștefania Mihăilescu, *Transilvania în lupta de idei*, vol. II, București, Silex, 1997.

25 Albert Apponyi (1846-1933), conte, ministru al cultelor și instrucțiunii publice (1906-1910), șef al delegației ungare la Conferința de pace de la Trianon (1920).

vor putea beneficia de ajutoare de la stat și învățătorii confesionali care predau aritmetica, geografia, istoria și lecțiile de drept civil în limba maghiară. Legea mai stipula că acolo unde 20% din copii sunt maghiari, acestora trebuie să li se asigure predarea în limba lor maternă, iar acolo unde numărul lor depășește 50% predarea se va face în limba maghiară. Minoritățile Ungariei erau astfel discriminate. O discriminare care se va repeta, însă, în sens invers după ce maghiarii vor deveni minoritari în statul național român. Iar legea învățământului care funcționează la începutul secolului XXI în România îi obligă pe copiii maghiari să învețe istoria și geografia în limba română. Legile lui Apponyi au fost votate și sancționate de Franz Josef, deși împăratul își exprimase rezervele față de acele paragrafe care lezau interesele naționalităților. Ca urmare a aplicării acestora, numărul școlilor naționalităților din Ungaria a scăzut semnificativ. În preajma primului război mondial doar în 3321 de școli (20%) se mai predă în limba minorităților, față de 6000 de școli numărate în 1899. Numărul școlilor medii ale naționalităților era de asemenea destul de redus: românii dispuneau de 6 gimnazii, sârbii de unul, iar slovacii și rutenii nu aveau nici unul. Dar în ciuda acestor măsuri luate de Budapesta pentru generalizarea limbii maghiare în școli, statisticile arată că în 1910 doar 22,5% din populație vorbea limba maghiară²⁶.

Graficul I A3 – folosirea limbii române în școli

Folosirea limbii române în școli revine în atenția *Gazetei de Transilvania* și a *Telegrafului român* în 1910, în campania pentru alegerile dietale, dar și

²⁶ Ioan Mihu, *Spicuiuri din gândurile mele politice, culturale, economice*, volum îngrijit de Silviu Dragomir, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezene, 1938, p.116.

odată cu negocierile pe care le poartă premierul István Tisza cu Ioan Mihu, avocat din Orăștie, care nu împărtășește poziția radicală a liderilor Partidului Național, dar care nu se situează nici pe pozițiile românilor pro-guvernamentali. În memoriul pe care îl supune dezbaterilor cu șeful guvernului de la Budapesta, Ioan Mihu punctează și doleanțele românilor referitoare la educație, limba de predare în școli etc. Astfel, la punctul 11, avocatul din Orăștie formulează: „Să se dispună ca în școlile primare de stat elevii noștri să fie împărțiți și cu instrucția în limba maternă, într-un număr corespunzător de ore”, iar la punctul 12 scrie: „Să se asigure necondiționat posibilitatea ca elevii ce aparțin confesiunii noastre să fie instruiți din religie, în toate institutele din țară, prin catiheți proprii și în limba maternă”, și nu în ultimul rând (punctul 14): „Institutele de învățământ ce se vor crea din nou să fie tratate echitabil”²⁷.

„Invidiez (...) aroganța vecinilor noștri, îi pizmuiesc până și pentru limba lor, oricât ar fi ea de sălbatică, de-o frumusețe ce nu are nimic omenesc, cu sonorități venind dintr-un alt univers, puternică și corozivă, făcută pentru rugăciune, pentru răgete de furie și pentru jeluiri, ieșită din infern ca să-i perpetueze accentul și strălucirea. Măcar că nu cunosc în această limbă decât înjurăturile, ea îmi place nemăsurat, aș sta o veșnicie să o ascult, mă fascinează și mă îngheață, mă pierd la farmecul și la cruzimea ei, la toate acele cuvinte de nectar și cianură, atât de adaptate la exigențele unei agonii. Ar trebui să răposăm ungurește – iar dacă nu, să renunțăm a mai muri“. (Emil Cioran, „Despre două tipuri de societate. Scrisoare către un prieten îndepărtat”, Istorie și utopie, București, Humanitas, 2002, p.13)

Negocierile pe care le poartă Ioan Mihu cu István Tisza, deși nu sunt oficiale, sunt comentate în presă, iar memoriul alcătuit de avocatul român în colaborare cu liderii mișcării naționale române apare în *Gazeta de Transilvania*, fără știrea sa, într-un moment în care tratativele puteau fi afectate de indiscreții de acest fel. În cele din urmă negocierile eșuează, dar sunt reluate de data aceasta între primul ministru ungar și reprezentanții PNR, în perioada următoare, 1912-1914, când funcția A3 are din nou un punct maxim de inflexiune, pentru *Gazeta de Transilvania*, care continuă să se ocupe de problematica școlilor, de necesitatea independenței acestora și a folosirii limbii materne la predare, în vreme ce *Telegraful român* pare tot mai puțin critic față de puterea de la Budapesta și acordă din ce în ce mai puțină importanță problemelor legate de drepturile și revendicările românilor. Este probabil o chestiune de tactică într-o perioadă sensibilă, în care șeful guvernului de la Budapesta se arată prietenos cu românii, deși Partidul

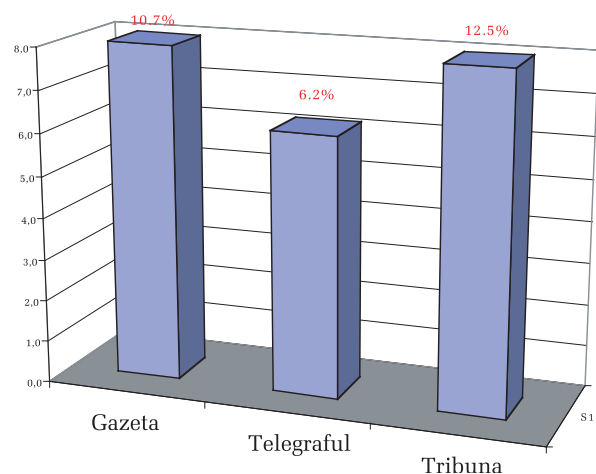
²⁷ *Tribuna*, 19 septembrie/1 octombrie 1898.

Național Român fusese înfrânt la alegerile din 1910 pe toată linia, reușind să aducă în Parlament doar cinci deputați, iar trei dintre ei au câștigat fotoliile din Dietă datorită bunăvoinței partidului de guvernământ care nu le-a pus contracandidați.

Tabelul 3. Suprafețele categoriei A3 – folosirea limbii române în școli

A3	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	217 865	68 173,5	135 260
% din supraf. cercetată	10,7	6,2	12,5

Graficul suprafețelor categoriei A3 – folosirea limbii române în școli

Tonul inofensiv al *Telegrafului* este sugerat și de Tabelul 3. Suprafețele categoriei A3 înregistrează arii mici dedicate de ziarul Bisericii Ortodoxe problemei referitoare la folosirea limbii române în școli. *Telegraful român* dedică 6,2% acestui subiect, adică jumătate din suprafața alocată articolelor militante în *Tribuna*, care înregistrează 12,5%. *Gazeta Transilvaniei* acordă 10,7% subiectului privitor la folosirea limbii române în școli. Tema este importantă pentru elita politică românească, deși nu este menționată prea des nici în lucrările Parlamentului de la Budapesta și nici în ziarele vremii, după cum rezultă din Tabelul 3.

Categoria B – Soluții

Românii ardeleni de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu aveau la îndemână prea multe posibilități pentru a-și îmbunătăți situația politică, socială, economică sau culturală ca grup, ei se puteau însă realiza individual, fiindcă politica de maghiarizare dusă de guvernele ungare până la 1918 nu era una rasistă. Românii, ca și celelalte minorități, aveau acces la educație, puteau face politică sau opta pentru orice altă carieră în armată, administrație sau justiție, dacă stăpâneau limba maghiară, dar nu aveau mijloace pentru a obține drepturi colective și erau marginalizați ca grup prin măsuri legislative discriminatorii. Marja lor de manevră era scăzută și din cauză că aristocrația s-a maghiarizat de-a lungul secolelor, iar pătura elitelor economice și culturale a rămas destul de subțire. Astfel că în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea liderii românilor din Ungaria și Transilvania considerau că singurul mijloc de a îmbunătăți situația comunității lor era să ceară sprijinul monarhului, care „viața sa întreagă s-a arătat omul binelui și al dreptății, domnitorul iubitor al păcii și al adevărului”²⁸. Petiționarismul și pasivismul au fost pentru români principalele mijloace de rezolvare a revendicărilor în ultima parte a secolului al XIX-lea, iar apoi în anii premergători războiului – tratativele și negocierile cu guvernul ungar.

B1) petițiile – Această subcategorie cuprinde articolele și discursurile în care se dezbate chestiunea rezolvării problemelor naționale din Transilvania prin petiții și memorii. Funcția B1 este maximă în 1892 pentru *Tribuna*, în jurul căreia se grupaseră naționaliștii pro-memorandiști, cu fluctuații medii în perioada 1897-1900, dar are valori scăzute atât în *Telegraful român*, care s-a opus trimiterii Memorandum-ului la Viena, cât și în *Gazeta Transilvaniei*, care a criticat această decizie luată de tribuniști de pe poziții legaliste: „cei tari în caracterul lor se vor grupa în jurul stindardului partidei naționale de la 3 (15) Mai 1848 spre a lupta între marginile legii, cu demnitate și abnegație, pentru a face să învingă sfânta noastră cauză”²⁹.

„Promovarea Memorandum-ului român la tron pe calea unui pelerinariu la Viena tocmai în ajunul jubileului de 25 de ani al încoronării, totdeauna o am desaprobat, și acesta o am și spus respectivilor. Lucrul înșă s'a întâmplat. Noi românii scim că chiar și încercarea de a se presenta memorandumul la coronă a fost mijlocul cel din urmă, să nu crade însă nime că acum din partea românilor va urma doară revoluțiunea. Aceasta e imposibilitate. Românimea mai mult nu va face revoluțiune, destul am gustat din amarul anilor 1848-1849 și din experiențele câștigate atunci”. (George Barițiu în *Telegraful român*, nr. 57, 2/14 iunie 1892)

28 *Gazeta Transilvaniei*, 2/17 ianuarie 1892.

29 *Telegraful român*, 4/16 iulie 1892.

În 1892 se discută în toate cele trei ziare cercetate problema Memorandum-ului, în *Tribuna* mai ales pe prima pagină, în *Telegraful român* și *Gazeta Transilvaniei* mai mult pe pagina a doua și în general negativ. Ioan Mețianu, episcop ortodox de Arad, preluat de *Telegraful*, spune că „Noi românii n-avem a cerca nimic în Viena. Elementele care au condus deputațiunea își pierdeau toată reputațiunea înaintea românilor în urma fiascului ce l-au îndurat dacă nu le veneau într-ajutor regretabilele demonstrațiuni de la Turda” (unde locuitorii maghiari au spart casa lui Ioan Rațiu și au distrus tot ce au găsit acolo fără ca forțele polițienești sau administrative să intervină; devastări asemănătoare s-au întâmplat și la Șimleul Silvaniei, unde au fost bombardate cu pietre casele fruntașilor români)³⁰. Acțiunea memorandistă a fost privită de *Telegraful* aproape ca un afront adus clerului, care încă se mai considera a fi vârful de lance în lupta națională: „Bietul popor fu adus acolo de a crede că inteligența română are decât subcerna o jalbă la tron, pentru că toate relele ce ne bântuiesc ca prin farmec să dispară. Ei deci nu-și puteau închipui cum de mai sunt oameni cari se numesc români și totuși se opun subscernerii memorandumului la tron”³¹.

„Astăzi acest popor, văzând și judecând faptele și rezultatele, se va ști păzi în viitor de conducători nechibzuiți. Dar mulți ziceau că și o simplă demonstrațiune nu avea să ne aducă nici un rău; din contră, ea avea să servească ca un semn de viață al poporului nostru și putea să atragă atențiunea cercurilor hotărâtoare asupra noastră. Așa e. Însă atunci demonstrațiunea trebuia făcută cu cap și ținută la înălțimea unui popor. Afară de aceasta un popor, ca oriși ce organism din lumea întreagă, se reprezintă prin organele sale naturale de reprezentare. Poporul român însă, la subscenarea memorandumului, numai prin organele sale de reprezentare reprezentat n-a fost. Prelații noștri, astăzi singurii capi legali ai poporului, căci o altă organizare națională de lege recunoscută nu avem – nu numai din așa numita delegație pentru subscederea memoriului de tron au lipsit, căci dâșii pentru vederile lor a priori suspectați, fură oarecum necesați de a sta departe de conferința de astă iarnă. [...] Ceea ce li se poate însă imputa în tot cazul dlor din comitetul național este că: au forțat cauza fără necesitate și că au reprezentat poporul român într-un mod de tot nedemn, mai fraternisând apoi în capitala imperiului încă și cu elemente de valoare cea mai dubioasă. [...] în delegațiune au lipsit capii și conducătorii naturali precum și cei mai valoroși dintre români și prin urmare

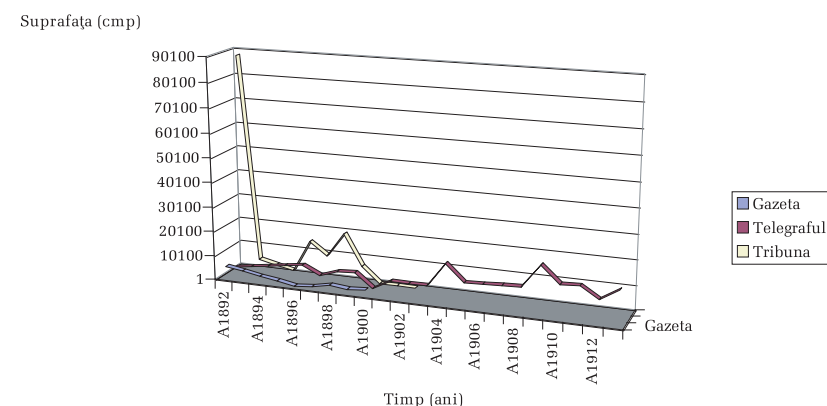
30 *Telegraful român*, 2/14 iunie 1892.

31 *Telegraful român*, 4/16 iulie 1892.

delegația nu a fost și nu a putut fi privită ca reprezentanta legală și adevărată a românilor – asta numai poate explica jurstarea că delegația nici n-a fost admisă la audiență“. (*Telegraful român*, nr. 57, 1892, 2/14 iunie)

La criticile de acest fel, *Tribuna* răspunde acuzând în mod direct fruntașii Bisericii Ortodoxe Române, care editau *Telegraful*: „nimeni nu a servit maghiarismul cu mai puțină lipsă de rușine și cu mai puțină iubire pentru cauza sfântă a națiunii ca prelatul din Sibiu (Miron Romanul), căzut asupra capului nostru ca un blestem... Prelatul a cărui viață întreagă este o pagină neagră în istoria bisericii române în loc să se pocăiască, cel puțin acum la bătrânețe, comite abuz criminal printr-o foaie fondată de un apostol și mare prelat al neamului nostru³², servind prin ea interesele sugrumătorilor noștri”³³.

Graficul I B1 – petiții

Tradiția petiționarismului ardelenesc este reluată în dezbateri, mai ales în *Tribuna*, și în anii următori, iar în *Telegraful* și *Gazeta* mai ales sub forma unor comentarii despre legalismul mișcării românești din Transilvania. *Telegraful* se preocupă totuși constant de acest subiect, astfel încât un punct de maxim se observă în jurul anului 1910, când avocatul Ioan Mihu pregătește memoriul către premierul ungar István Tisza. Ideea petiționarismului ardelenesc se transformă radical la începutul secolului XX, când românii încep să negocieze cu puterea ungară.

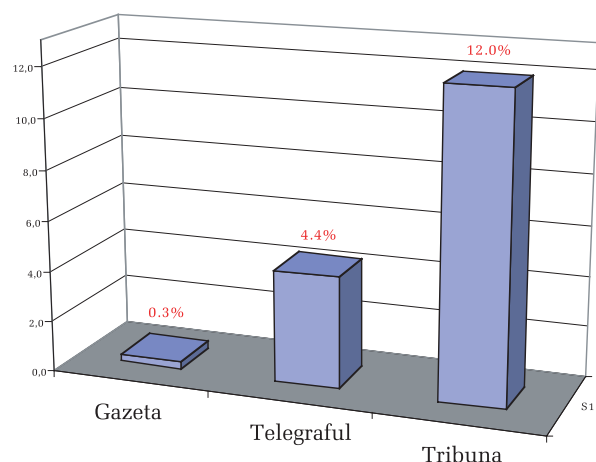
32 *Telegraful român* a fost fondat de Mitropolitul Andrei Șaguna în 1853.

33 *Tribuna*, 11/23 iunie 1892.

Tabelul 4. Suprafețele categoriei B1
– petițiile ca mijloc de obținere a revendicărilor

B1	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	6090	48 472,5	129 348,5
% din supraf. cercetată	0,3	4,4	12,0

Graficul suprafețelor categoriei B1
– petițiile ca mijloc de obținere a revendicărilor

Atitudinea publicațiilor cercetate față de problema petiționarismului rezultă și din suprafețele alocate acestui subiect. *Tribuna*, care a susținut Memorandum-ul din 1892, are și mai târziu un ton pozitiv legat de acest subiect și dedică per total 12% din suprafață petiționarismului, în vreme ce *Gazeta* aproape că neglijează această temă, pentru care alocă doar 0,3% din suprafață. *Telegraful român*, care ocupă 4,4% din suprafața sa cu articole despre petiții, se raportează negativ la acestea, cel puțin în cele referitoare la Memorandum.

B2) pasivismul ca metodă de luptă politică – Această subcategorie include articolele care discută, comentează, argumentează sau contra-argumentează soluția enunțată. *Telegraful român* face doar referiri negative la acest subiect, în vreme ce *Tribuna* și *Gazeta* susțin până înspre 1904 neparticiparea românilor la viața politică a Ungariei. În 1905 Conferința Națională a PNR decide intrarea în activitate după 23 de ani de pasivism. Disputa pasivism-activism a fost intens mediatizată, fiindcă după suspendarea Dietei de la Sibiu (6 ianuarie 1866) consensul fragil care exista între fruntașii români din Transilvania a încetat și cele două curente politice din cadrul mișcării naționale – ‘pasivismul’ și ‘activismul’ – au apărut acum

ca partide politice separate. Keith Hitchins observă că despărțirea s-a făcut de-a lungul unor coordonate religioase, fiindcă așa-numiții pasiviști erau mai ales intelectuali laici și unii clerici, în special uniți, ale căror simpatii erau îndreptate spre Ioan Rațiu și George Barițiu, care aderau la două principii ce îi distingeau de activiști: că națiunea română trebuie de-acum înainte să se bazeze în primul rând pe propriile ei resurse și să dezvolte o politică independentă pe direcția austriacă, și că ea nu trebuie să facă nimic care ar putea fi interpretat ca acceptare a noului regim din Transilvania³⁴. Pasiviștii au fost deranjați de atitudinea oficială conform căreia de români se poate descotorosi cineva ori de câte ori nu mai are nevoie de ei, și au socotit că nu mai pot accepta tutela austriacă așa cum făcuseră generațiile anterioare, cu toate că împrejurările în care se găseau îi obliga să caute favoarea împăratului. Odată cu impunerea acestei tactici, românii ardeleni conștientizează rolul de *instrumentum regni* pe care transilvănenii l-au jucat pentru Curtea de la Viena odată cu integrarea Transilvaniei în Imperiul Habsburgic³⁵.

Keith Hitchins crede că termenul de ‘pasivism’ este impropriu, pentru că el a fost aplicat ca armă politică doar acelor acte ce ar fi putut recunoaște din partea lor acordul austro-ungar: pasiviștii au continuat să ceară boicotarea alegerilor pentru dieta ungară, dar măsurile lor energice pe plan local dezmințeau aceste deziderate, astfel că ei nu erau mai puțin activi decât activiștii³⁶. Semnul distinctiv al activiștilor era voința lor de a acționa în cadrul sistemului existent, urmând decizia lui Andrei Șaguna (mitropolit al Ardealului între 1864-1873), potrivit căreia calea cea mai eficientă pentru apărarea realizărilor Dietei de la Sibiu și deci a autonomiei Transilvaniei era cea a unei depline participări la viața politică a statului. Prin urmare, în timp ce nu erau mai puțin critici decât pasiviștii față de *Ausgleich*, activiștii i-au îndemnat pe compatrioții lor să desfășoare o campanie electorală viguroasă și după aceea să participe plenar la fiecare fază a activității parlamentare³⁷. Cele două grupări ale elitei române din Transilvania se raportau în mod diferit, mai mult sau mai puțin direct, la cele două centre de putere, Viena și Budapesta. Prin acțiunile lor, prin luările de poziție din presa vremii, activiștii încercau să negocieze drepturile naționalității române cu puterea de la Budapesta, în vreme ce pasiviștii, deși erau conștienți de importanța instituțiilor ungare, refuzau să le accepte legitimitatea și se raportau mai degrabă la Curtea Imperială de la Viena.

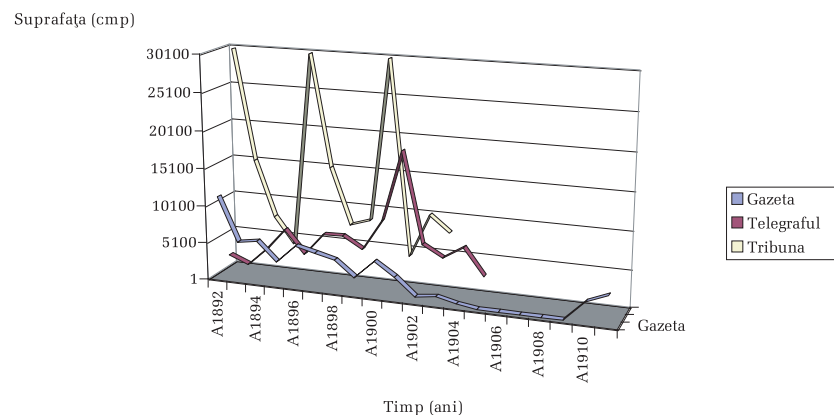
34 Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate, Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, trad. Aurel Jivi, București, Univers Enciclopedic, 1995, p.185.

35 Mathias Bernath, „Unirea bisericească: românii ca instrumentum regni”, în *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, Dacia, 1994, p.36.

36 Keith Hitchins, *op. cit.*, p.186.

37 *Ibidem*.

Graficul I B2 – pasivismul ca metodă de luptă politică

După cum rezultă din graficul I B2, *Tribuna* este cea care acordă spațiul cel mai important pasivității cu argumentul că „în Transilvania pasivitatea nu s-a decretat numai din cauza legii electorale. Aceasta vine numai în rândul al doilea în socoteală, iar în rândul întâi vine tendința puterii statului de a-i anihila pe români politicește și naționalicește. [...] În Ungaria românii au rămas vreme îndelungată activi și au decretat pasivitatea numai după ce s-a primit convingerea generală că aceeași tendință anihilatoare a străbătut pretutindeni, și alegerile pentru români nu mai sunt decât eforturi zadarnice, consumatoare de puteri și de avere și demoralizatoare de popor”³⁸. Funcția B2 înregistrează primul punct de vârf în 1892, când trimiterea Memorandum-ului la tron redeschide disputa cu activiștii a căror politică o face *Telegraful român* în modul cel mai direct cu putință: „Am susținut și susținem că pasivitatea românilor este un lucru foarte binevenit guvernului. Era binevenită pasivitatea, când se decretase numai pentru Transilvania, pentru că cu ajutorul ei câștigă partidul de la putere cel puțin 50 de mandate de deputat foarte ieftine, iar prin aceea că s-a extins și asupra cercurilor electorale din Ungaria, a căpătat guvernul de la Partidul Național un cadou de cel puțin 60 de mandate, care intrând românii în luptă sau nu le căpăta pe loc, sau îl costau milioane”³⁹. *Gazeta Transilvaniei* recunoaște în parte slăbiciunile politicii de pasivitate, dar o susține fără păreri de rău: „pasivitatea nu a fost păzită în cele mai multe locuri cum se cade, că foarte mulți alegători români au mers la urne și că pasivitatea numai în aceea s-a pronunțat, că românii n-au pus candidați naționali”⁴⁰.

38 *Tribuna*, 12/24 ianuarie 1892.

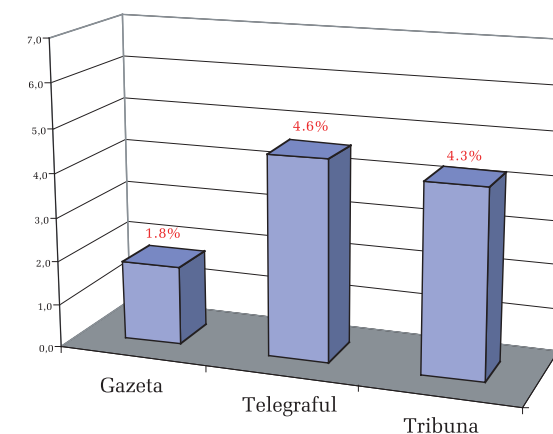
39 *Telegraful român*, 21 ianuarie/2 februarie 1892.

40 *Gazeta Transilvaniei*, 15/27 ianuarie 1892.

Tabelul 5. Suprafețele categoriei B2 – pasivismul ca metodă de luptă politică

B2	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	36 883	50 315	46 079,5
% din supraf. cercetată	1,8	4,6	4,3

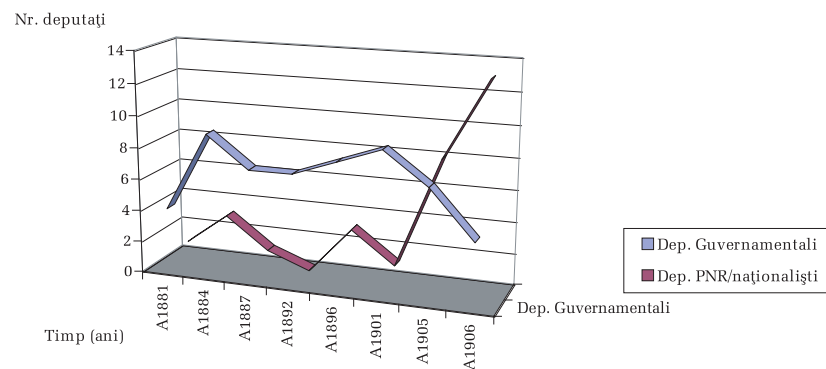
Graficul suprafețelor categoriei B2 – pasivismul ca metodă de luptă politică

Pasivismul ca mijloc politic de luptă, deși a fost folosit aproape un sfert de secol fără nici un fel de rezultate, nu a dat naștere la dezbateri serioase în presa vremii, iar acest lucru se poate observa și din suprafețele alocate de ziare acestui subiect: *Gazeta Transilvaniei* acordă doar 1,8% din suprafața sa articolelor despre pasivism, în vreme ce *Tribuna* și *Telegraful*, de pe poziții diferite, dedică peste 4% din suprafață acestei teme, care i-a ținut pe românii ardeleni departe de politică atâția ani.

Pe toată perioada pasivității, 1881-1905, în Dieta de la Budapesta au fost aleși deputați de naționalitate română, cei mai mulți însă în partida guvernamentală, dar unii, foarte puțini, din PNR sau pe baza programului partidului, după cum se poate observa în graficul următor:

Graficul deputaților români aleși în Dieta de la Budapesta
în perioada 1881-1905

	A1881	A1884	A1887	A1892	A1896	A1901	A1905	A1906
Dep. Guvernamentali	4	9	7	7	8	9	7	4
Dep. PNR/naționaliști	1	3	1	0	3	1	8	13

Pasivismul ca metodă de luptă politică se discută permanent în presă până în 1905, când liderii Partidului Național ajung la concluzia că această soluție nu a dat nici un fel de rezultate. Deja în 1895 *Tribuna* recunoaște indirect acest lucru: „când pasivitatea s-a votat la Mercurea cei ce o votam cu sinceră gândire speram că ea va dura 5-10 ani și că după atâția ani de pasivitatea cauza românească va triumfa. Nu s-a întâmplat însă așa. Și azi noi susținem pasivitatea în toată a ei întindere”⁴¹. Dar nici *Tribuna*, nici *Gazeta Transilvaniei* nu renunță la propaganda pasivistă în ciuda eșecului acestei politici, pe care cele două ziare o susțin și după 1900, când acest subiect înregistrează din nou punct de maxim. *Gazeta Transilvaniei* consideră astfel în 1902 că disputa pe marginea acestei teme ar fi sterilă: „În cei trei ani din urmă s-a pus la ordinea zilei într-o mare parte a presei noastre iarăși discuțiunea asupra ‘activității’ și ‘pasivității’, discuțiune ce și-a pierdut însemnătatea ei reală și a fost încuiată încă de la 1881. Iarăși o pierdere de timp prețios, o dispută seacă și nefructiferă, care oricum s-ar rezolva n-ar putea contribui întru nimic la schimbarea situației, sub care geme azi poporul nostru, foarte ușor ar putea însă să-i strice, încurcându-l și dezbinându-l fără de nici un scop”⁴². Înaintea deciziei PNR de renunțare la pasivitate, subiectul capătă parcă mai puțină importanță în ziarele care fac obiectul acestei cercetări, iar conferința partidului de la începutul anului 1905 ajunge la concluzia că a păstra pasivitatea „când un număr foarte însemnat al alegătorilor nu o vor observa ar trece la sinăgărire deșartă; luând apoi în considerare că demoralizarea moravurilor politice care

amenință poporul nostru prin felul de luptă al partidelor străine, numai prin intrarea partidului nostru național în activitate se va putea delătura și împiedica”⁴³.

Categoria C – Vinovați

Românii ardeleni s-au considerat mereu victime ale istoriei neprietenoase, ale centrului uzurpator (indiferent dacă acesta se afla la Budapesta sau la București), victime ale politicii ungare sau ale unor cercuri de interese care ar avea misiunea să marginalizeze Transilvania. Dacă nu sunt ceilalți de vină pentru situația lor grea, atunci cu siguranță destinul este responsabil pentru ceea ce li se întâmplă. Ideea că românii sunt loviți de blestem, “de un blestem al adâncurilor, a străbătut toată cultura ardelenescă după 1700”, e identificată de Cornel Ungureanu în *Mittleuropa periferiilor*⁴⁴. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul următorului, gazetele vremii caută mereu țapi ispășitori pentru încercările grele prin care trece comunitatea românească din Transilvania, dând senzația că ardelenii se simt bine doar în dramă și că nu au capacitatea de a se smulge din cotidianul resemnării.

C1) ungurii sunt de vină – Această subcategorie definește toate articolele, comentariile și discursurile din care rezultă că maghiarii sunt de vină pentru ceea ce li se întâmplă rău românilor. Toate cele trei ziare studiate acordă spații mari acestei teme, de fapt cercetarea făcută asupra *Telegrafului român*, *Gazetei Transilvane* și *Tribunei* arată că cele mai întinse suprafețe se regăsesc la această subcategorie. Pentru *Telegraful* este o metodă de a trece în plan secund colaboraționismul prelaților cu guvernele ungare, iar pentru celelalte este o formulă de a menaja clasa politică română ineficientă și adesea neputincioasă în fața aparatului politicii ungare cu tendințe de asimilare. Oscilațiile din graficul I C1 nu au legătură întotdeauna cu evenimentele din epocă, dar tema capătă mai multă consistență ca reacție la diversele acțiuni ale cabinetului de la Budapesta.

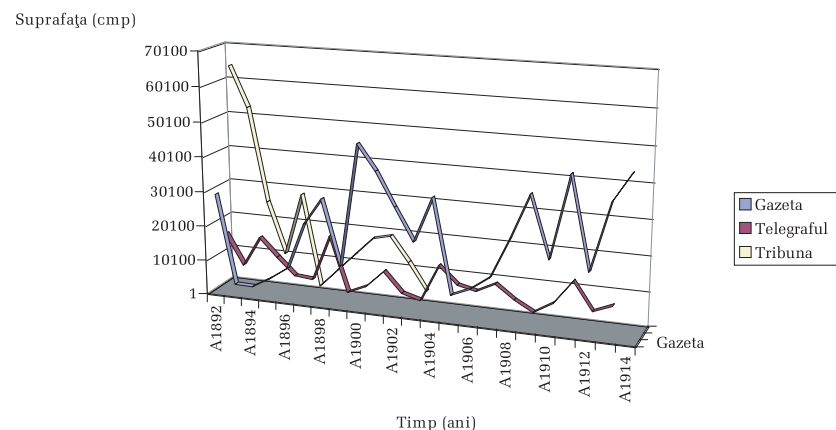
41 *Tribuna*, 6/18 aprilie 1895.

42 *Gazeta Transilvaniei*, 9/22 martie 1902.

43 T.V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, p.172.

44 Cornel Ungureanu, *Mittleuropa periferiilor*, Iași, Polirom, 2002, p.202.

Graficul I C1 - ungurii sunt de vină
pentru situația grea a românilor din Transilvania

Acest grafic se corelează cu I A1 și are vârfuri asemănătoare, pentru că maghiarii sunt de vină pentru alcătuirea Memorandum-ului din 1892, pentru suspendarea Partidului Național Român în 1893, pentru procesul memorandumistilor din 1894, pentru introducerea căsătoriei civile și pentru legile bisericești din 1894, pentru legea modificării numelor localităților din 1897, pentru procesul Cărții de Aur din 1902, pentru decesul *Tribunei* în 1903, pentru criza politică ce începe în 1903 prin cererea deputaților ungari de a avea propria armată, pentru neregulile înregistrate la fiecare alegeri parlamentare, pentru legile școlare ale lui Apponyi din 1907, pentru eșuarea tratatelor de împăcare în 1914. Pentru această funcție *Telegraful român* înregistrează suprafețele cele mai mici, în vreme ce *Tribuna*, organul PNR, acordă spații însemnate criticii aduse maghiarilor până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, iar *Gazeta Transilvaniei* este mereu la pândă pentru a culege nu doar abuzurile și greșelile celor care dețin puterea, ci și inițiativele bune ale ungarilor, pe care le plasează în peisaje negative: „se știe că mari interese pretinse strategice și specifice ungurești ne-au impus sarcini enorme, aservirea noastră economică pe 50 de ani pentru strângerea celor 2 milioane de florini contractate pentru construirea căii ferate pe valea Oltului”⁴⁵. Această cale ferată este, după cum se știe, funcțională și astăzi, dar la 1892 părea pentru ardeleni o extravaganta inutilă. În viziunea *Telegrafului român* una dintre urgențele românilor ar fi trebuit să fie contracararea capitalului ungar pentru că „maghiarii voiesc să paralizaze băncile noastre, care peste tot stau bine, și să împedec de a se face altele noi; vor a pune mâna pe micii noștri agricultori și pe inteligența de la sate, care interesați într-o privință

45 *Gazeta Transilvaniei*, 7/19 octombrie 1892.

ori alta, nu se vor mai putea mișca bine în afacerile noastre românești [...] și mai mulți domnișori unguri fără de căpătâi caută să-și afle la aceste bănci subzistența de azi pe mâine”⁴⁶.

„Născut dincolo de Carpați, nu l-ai putut cunoaște pe jandarmul ungar, teroare a copilăriei mele transilvane. Când zăream vreunul, chiar de departe, intram în panică și o luam la goană: era străinul, dușmanul; a urî înseamnă a-l urî. Din cauza lui, îi uram pe toți ungurii cu o patimă curat ungurească. Nu e nevoie să-ți spun mai mult ca să pricepi cât mă pasionau. Mai pe urmă, schimbându-se împrejurările, n-am mai avut motive să-I dușmănesc. Cu toate acestea, multă vreme încă, nu-mi puteam imagina un opresor fără să mă gândesc la tarele și fascinația lor. Cine se revoltă, cine se răzvrătește? Arareori sclavul, ci aproape întotdeauna asupritorul sclavului.” (Emil Cioran, „Despre două tipuri de societate. Scrisoare către un prieten îndepărtat”, *Istorie și utopie*, București, Humanitas, 2002, p.12)

Discursul anti-maghiar se intensifică, însă mai ales în campaniile electorale, după cum se observă din graficul I C1, astfel că apar puncte de maxim în jurul anului 1896, 1901, dar mai puțin în 1905 și 1906, când Partidul Național participă la alegeri. Funcția C1 crește însă din nou în 1911 și apoi în perioada 1913-1914, când au loc tratativele româno-ungare, tratative privite cu suspiciune în presă.

„Ungurii sunt excelenți cunoscători ai tiraniei, pentru că au practicat-o cu o competență inegalabilă: ar putea depune mărturie minoritățile fostei Monarhii. Pentru că au știut, în trecutul lor istoric, să facă pe stăpânii atât de bine, ei erau, în epoca noastră, mai puțin dispuși decât orice altă națiune a Europei Centrale să suporte sclavia; de vreme ce-avuseseră gustul poruncii, cum să nu-l aibă pe cel al libertății? Trăgându-și forța din tradiția lor de precursori, cunoscători ai mecanismului impilării și intoleranței, s-au ridicat împotriva unui regim nu mult diferit de cel rezervat de ei înșiși altor popoare. Noi (...) neavând până acum șansa de a fi opresori, nu o putem avea nici pe aceea de-a fi răzvrățiți”.

46 *Telegraful român*, 30 martie/11 aprilie 1895.

(Emil Cioran, „Despre două tipuri de societate. Scrisoare către un prieten îndepărtat”, *Istorie și utopie*, București, Humanitas, 2002, p.12-13)

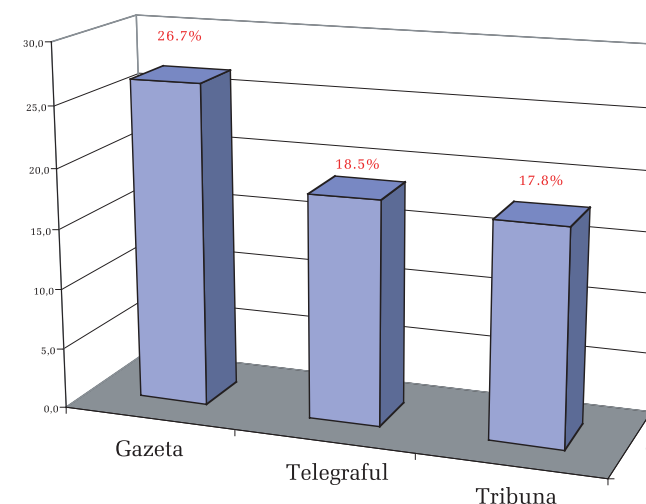
Relele de care se fac vinovați în discursurile publicațiilor nu-i afectează însă pe români în conștiința națională, scrie *Tribuna* la 1896, fiindcă românii sunt dotați cu o rezistență deosebită: „Știm că guvernul Tisza a voit să ne zdrobească cu desăvârșire. S-a dus însă Tisza și noi am rămas. Guvernul lui Werkele apoi ne-a dizolvat comitetul și partidul național. S-a dus și Werkele și noi tot am rămas aceea ce am fost, partid bine organizat și bine încheiat. Guvernul lui Bánffy merge mai departe și ne reneagă chiar și existența ca români. Dar se va duce și Bánffy, și se vor duce și alții mulți după dânsul, iar noi vom rămâne pururea aceea ce am fost și suntem, popor deștept și conștiu de drepturile ce ne compet. Ei vor cădea rând pe rând, iar noi ne vom ridica, căci nu acela e tare, care are puterea în mână și abuzează de ea folosind-o, ci acela care poate și știe să reziste tuturor ispitelor. Am rezistat până acum, să rezistăm și mai departe...”⁴⁷. Strategia rezistenței în surdină adoptată adesea de românii de dincolo și de dincoace de Carpați a fost mereu un balast în dezvoltarea și modernizarea poporului român, propagând tehnica strădaniei minime, fără inovații politice, în așteptarea miracolului care trebuie să se întâmple.

Tabelul 6. Suprafețele categoriei C1

– ungurii sunt de vină pentru situația grea a românilor din Transilvania

C1	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	544 523	203 708,5	192 008
% din supraf. cercetată	26,7	18,5	17,8

Graficul suprafețelor categoriei C1 – ungurii sunt de vină pentru situația grea a românilor din Transilvania

‘Ungurii sunt de vină’ este o temă comodă pentru toate publicațiile studiate, în ciuda cenzurii care funcționa eficient în Imperiul Habsburgic și care în Transilvania era aplicată cu mare strictețe de organele ungare de cercetare. Suprafețele dedicate acestei teme sunt semnificativ mai mari față de celelalte și argumentează o dată în plus periferialitatea politică a românilor ardeleni. Mai mult de un sfert (26,7%) din suprafața *Gazetei Transilvaniei* este alocată acestui subiect, pe care îl tratează pe o suprafață aproape la fel de însemnată *Telegraful român* (18,5 %) și *Tribuna* (17,8 %).

C2) evreii sunt de vină – Această subcategorie adună articolele negative despre evrei. Comentariile nu sunt preponderent antisemite, iar imaginea este în genere negativă prin asociere cu maghiarii, pentru că cei mai mulți dintre ei se considerau unguri de confesiune israelită. Aproape 5% din populația Ungariei (fără Croația și Slovenia) aparținea comunității mozaice, iar 75 % dintre ei declarau maghiara ca limbă maternă. În același timp, 7% dintre maghiari declarau în 1910 că aparțin confesiunii evreiești⁴⁸. Evreii erau priviți cu antipatie nu doar pentru că se lăsau asimilați fără să opună rezistență, ci și pentru că ei erau mai bine situați material. O explicație pentru ascensiunea lor economică și socială în epocă o dă Nicolas M. Nagy-Talavera, care pune în legătură acest fenomen cu modernizarea fără precedent a economiei ungare: „datorită ritmului dezvoltării elita avea nevoie de ajutor. Dar pentru a ajunge la efectivele necesare din armată,

⁴⁷ *Tribuna*, 7/19 octombrie 1896.

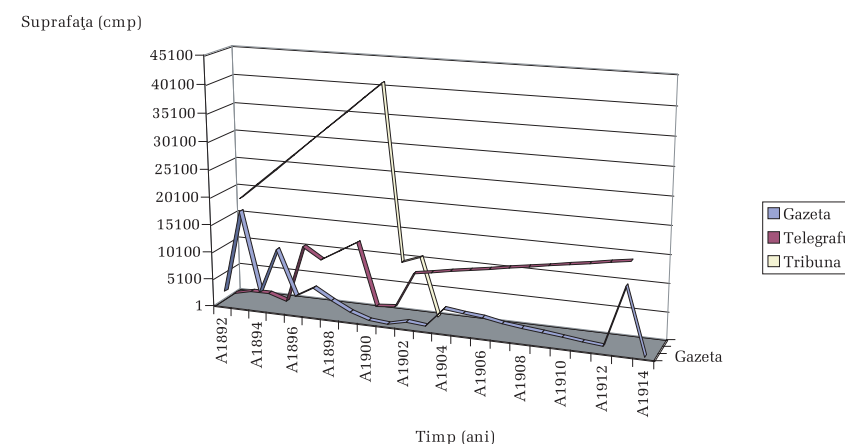
⁴⁸ Paul Lendvai, *Ungurii*, trad. de Maria și Ion Nastasia, București, Humanitas, 2001, p.341.

industrie, comerț, meșteșuguri și administrație, ea nu a apelat la țărâniea maghiară. Se temea, pe drept cuvânt, că odată ce țărâniea maghiară și-ar fi dezvoltat propria clasă de mijloc și propria intelectualitate, mai devreme sau mai târziu această nouă burghezie indigenă ar prelua conducerea țării și ar uzurpa puterea clasei conducătoare⁴⁹. Acesta ar fi motivul pentru care puterea de la Budapesta s-ar fi îndreptat către abia asimilații evrei și germani. Evreii au format o clasă de mijloc industrială, comercială și meșteșugărească în sensul occidental al cuvântului, iar germanii au completat cu abnegație rândurile națiunii ungare în armată, administrație și birocrație. Ambele grupuri au devenit forța motrice a maghiarizării⁵⁰. În ținuturile marginase ale Ungariei, în cuprinsul cărora naționalitățile formau majoritatea covârșitoare, ungurii evrei funcționau ca 'emisari' ai culturii maghiare, pentru că în multe sate slovace și românești medicii și micii negustori evrei erau singurele persoane care știau ungurește⁵¹. Antipatia față de evrei a crescut și mai mult în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, când marile familii de bancheri și industriași evrei controlau în mare măsură sistemul financiar și marea industrie: mai mult de jumătate dintre proprietarii de întreprinderi comerciale și 85% dintre directorii și proprietarii băncilor erau evrei⁵². În primul deceniu după 1900, numărul evreilor în administrație a crescut la peste 5% (fără cei convertiți). În Parlamentul de la 1910 erau 84 de deputați (unul din cinci) de origine evreiască. În primul război mondial, pe lângă generalul Hazai mai existau în guvern cel puțin cinci miniștri și nouă secretari de stat de origine evreiască, iar primarul Budapestei începând cu 1913, Ferenc Heltai, se trăgea de asemenea dintr-o familie evreiască⁵³.

Înmulțirea evreilor în aparatul politic și administrativ de la Budapesta îi determină pe liderii de opinie transilvăneni să-i socotească dușmani și, chiar mai mult, să inducă ideea că maghiarii ar fi doar instrumentele acestora. Astfel, la 1892, *Tribuna* consideră că „ovreii sunt cei mai înverșunați potrivnici ai naționalităților din Ungaria” pentru că „agresiunea maghiarilor în contra naționalităților s-a întetit cu deosebire în urma asmuțirii din partea ovreilor. Ușor de impresionat și de împinși într-o direcție sau alta – ca orice popor politicește necopt – maghiarilor nu le-a trebuit mult timp până să fie influențați de îndrăzneții semiți care în interesul lor propriu (subl. *Tribunei*) hrănesc în conaționalii lor curentul șovinist”⁵⁴. Tot la 1892, *Gazeta Transilvaniei* își îndeamnă cititorii să se opună „unui popor asiatic”, adică „ovreismului, care fuge de muncă și ne

strică obiceiurile, care astăzi, durere, a făcut tributare toate cercurile scumpei noastre patrii”⁵⁵. „Zdrobirea naționalității popoarelor conlocuitoare și mai ales a naționalității noastre” se face de către maghiari sub influența evreilor, susține *Gazeta*, scuzând astfel măsurile politicii budapestane: „singura mângâiere ne este că acest fenomen este un curent bolnăvicios, o boală febrilă trecătoare, care nu corespunde poporului maghiar original, ci e susținută și alimentată prin străinii renegați, amalgamați cu maghiarii”⁵⁶. *Tribuna* este însă cel mai vehement ziar dintre cele studiate, punctul de vârf înregistrându-se în anul 1900 fără o explicație cauzală imediată, doar fiindcă ei „pretutideni sunt în tabăra contrarilor egalei îndreptățiri naționale, că sprijinesc și ajută pe cei ce asupresc naționalitățile, că uneltesc necontentit în contra năzuințelor de împăciuire și că ei sunt cei ce intrighează mai mult în politică nutrind discordia și ațâțând ura dintre popoarele împărăției”⁵⁷.

Graficul I C2 – evreii sunt de vină pentru situația grea a românilor

După cum se observă în graficul I C2, articolele despre evrei apar cu oarecare regularitate până în 1914, dar, deși toate au o conotație negativă prin asocierea acestei minorități la politica ungară, ele nu îndeamnă la violență, ci se mențin la nivelul explicației 'țapului ispășitor'. „Modul de tratare a evreilor – scria Moses Gaster în 1894, la nouă ani după expulzarea sa din România ca evreu indezirabil – constituie un fel de barometru politic și social, cu ajutorul căruia se poate constata, cu oarecare exactitate, pentru toate țările, starea intelectuală și morală a fiecărei epoci”⁵⁸. Ungaria a fost

49 Nicolas M. Nagy-Talavera, *Fascismul în Ungaria și România*, trad. Măriuca Stanciu și Ecaterina Geber, București, Hasefer, 1996, p.23.

50 *Ibidem*.

51 *Ibidem*, p.346.

52 *Ibidem*, op. cit., p.343.

53 *Ibidem*, p.350.

54 *Tribuna*, 14/26 mai 1892.

55 *Gazeta Transilvaniei*, 15/27 ianuarie 1892.

56 *Gazeta Transilvaniei*, 10/22 ianuarie 1892.

57 *Tribuna*, 17/30 martie 1900.

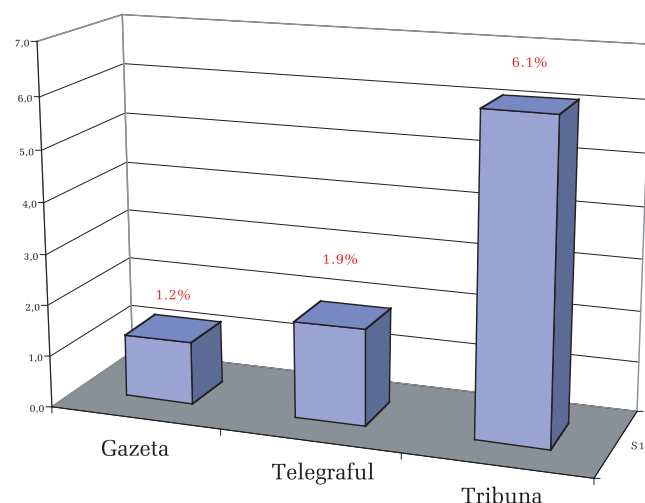
58 Moses Gaster, *Memorii (fragmente). Corespondență*, ediție îngrijită de Victor Eskenazy, București, Hasefer, 1998, p.XIII.

pentru evrei o țară primitoare la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar populația semită nu a format un grup etnic separat sau o minoritate națională, ci a fost parte constitutivă a națiunii politice, de confesiune mozaică⁵⁹. Acest concept a fost consfințit juridic în 1895 printr-o lege care includea religia mozaică în categoria confesiunilor ocrotite de stat. Prima consecință a acestei soluții politico-juridice a fost asimilarea în statisticile etnice, structurate după limbi materne, a evreilor cu maghiarii⁶⁰.

Tabelul 7. Suprafețele categoriei C2
– evreii sunt de vină pentru situația grea a românilor

C2	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	25 265	20 500	66 032
% din supraf. cercetată	1,2	1,9	6,1

Graficul suprafețelor C2
– evreii sunt de vină pentru situația grea a românilor

Presa transilvăneană de limbă română nu privea cu îngăduință strategia de integrare a evreilor în marea masă a maghiarilor într-o perioadă în care Budapesta încerca să pună în practică maghiarizarea naționalităților prin mijloace legale, juridice, de presiune sau chiar de ademenire a celor de altă etnie decât maghiarii. Pentru români acest fenomen era judecat nu doar ca un precedent periculos, ci și ca o trădare din partea unui grup minoritar care

⁵⁹ Paul Lendvai, *op. cit.*, p.341.

⁶⁰ *Ibidem*.

prefera privilegiile în locul luptei pentru 'egala îndreptățire'. Cu toate acestea, suprafețele acordate de cele trei publicații acestei teme sunt relativ mici: 1,2% din suprafața *Gazetei* cuprinde articole negative la adresa evreilor și 1,9% din suprafața *Telegrafului*, în vreme ce *Tribuna* face unele excese antisemite, 6,1% din suprafața ziarului fiind acoperită de astfel de articole.

„Evreul e un psiholog minunat și un cunoscător temeinic al moralei creștinești; și acestor două calități poate mulțumi toate succesele obținute în aservirea popoarelor locuitoare în Europa. Evreul cu instinctul, care formează caracteristica rasei sale, a mirosit că din toate statele europene nici unul singur nu este atât de acomodat pentru întemeierea unei Palestine moderne ca Ungaria; și aceasta din două cauze:

Prima cauză este de căutat în caracterul poporal al maghiarilor. Ungurul ca și polonul este semeț, ambițios, înzestrat cu o doză bunicică de grandomanie și de dor de mărire; iar amăsurat acestor calități nu știe păstra și cruța absolut de loc, din care cauză nici când nu se știe ajunge cu ceea ce are; aceste calități în sine îl predestinează deja pe maghiar ca să ajungă în dependență financiară și economică de la un alt popor, care știe cruța și păstra și are puține pretenții.

A doua cauză pentru care Ungaria foarte bine se potrivea ca pradă pentru evreimea internațională este de căutat în relațiunile etnografice ale acestei țări. O țară în care locuiesc 8 popoare diferite și în care se află nu mai puțin de 7 confesiuni este par excellence potrivită pentru semănarea de ceartă și discordie între concetățenii statului aparținători diferitelor popoare și astfel există toate condițiunile pentru a pescui în ape tulburi“. (Eugen de Lemény, Telegraful român, 19 iunie/21 iulie 1901)

Articolele din ziarele românești care apar în Transilvania în perioada 1892-1914 sunt pline de clișee, care nu exprimă neapărat un neadevăr, ci un adevăr parțial ridicat la rang de adevăr general⁶¹, de tipul „evreii au pus mâna pe finanțele țării“, „evreii sunt speculanți“, „evreii sunt intriganți“ etc. Stereotipurile ca „ansamblu de convingeri împărtășite față de caracteristicile personale, de trăsăturile de personalitate și de comportament, specifice unui

⁶¹ Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, București, Humanitas, 2001, p.15.

grup de persoane⁶², caracterizează comentariile din presa ardeleană: „Evreimea care s-a făcut stăpână pe întreaga viață comercială și industrială a țării; leghionul de funcționari de stat și administrativi; și inconștința națională a burghezilor germani lipsiți de sprijinul natural al unui ținut împrejmuit omogen – acestea sunt cauzele și explicarea cuceririlor maghiare atât de ieftine⁶³. Walter Lippmann, ‘inventatorul’ noțiunii de stereotip în accepțiunea ei socio-psihologică, a demonstrat că oamenii ‘definesc înainte de a vedea’⁶⁴, iar această definire se face pe baza unor prejudecăți care există în mediul social și cultural existent. Elita intelectuală din Ardeal nu s-a ridicat deasupra acestor prejudecăți, ci mai degrabă le-a cultivat, după cum rezultă din graficul I C2. Simplificările cu care operează presa transilvăneană îi așează pe evrei pe primul loc într-un clasament al celor responsabili pentru situația marginală frustrantă în care se găsesc românii. *Gazeta Transilvaniei* îi face vinovați pe evrei pentru emigrările în masă de la începutul secolului XX atât printre români, dar mai ales printre maghiari:

„Fiii lui Israel [...] vin la noi că aici e pământ bun, apă bună, popor prost și țară rău cârmuită. N-aș scrie aceste rânduri dacă n-aș iubi poporul maghiar, poporul acela care e silit să ia lumea în cap, să plece la America, să facă loc aici acestor părăsiți aduși de vânt [...]. Deodată numai ne trezim că țara ia aspect jidovesc. După câțiva ani de odihnă aici, în țara noastră, sunt făcuți baroni și nobili. În Parlamentul țării 40 de deputați sunt jidovi. În comitatul Nitra majoritatea viriliștilor sunt jidovi. Presa aproape întragă e în mâini jidovești. Negot, industrie – tot jidovesc⁶⁵, iar *Tribuna* susține acest punct de vedere notând că „îți stă mintea în loc gândindu-te cum după toate formele legale jidovii săvârșesc munca de ruinare a mulțimii neștiutoare⁶⁶. Concluzia formulată de *Gazeta* este că „forța evreismului speculant se manifestă tocmai în politica asimilantă care-i face cu puțință să pescuiască în turbure“, că „nu-i speranță de ndreptare“ și că în aceste condiții „antisemitismul crește și se lățește din ce în ce mai mult în toate țările și la toate popoarele monarhiei, chiar și la aceia care se folosesc de evrei pentru scopurile lor politice”⁶⁷, în vreme ce *Telegraful român* crede că toleranța ungară față de evrei ar fi un semn de slăbiciune: „Fericiți-vă cu jidovii, cu patrioții voștri cei mult lăudați, care se declară în gura mare maghiari, numai ca să vă poată pune mâna pe averile de tot felul și la urmă să vă silească a vă tăia împrejur”⁶⁸.

62 Jacques-Philippe Leyens, Vincent Yzerbit, Georges Schadron, *Stereotypes and Social Cognition*, London, Sage, 1994, p.12.

63 *Gazeta Transilvaniei*, 22 septembrie/5 octombrie 1913.

64 Vincent Yzerbit, Georges Schadron, „Stereotipuri și judecată socială“, în Richard Y. Bourhis, Jacques-Philippe Leyens (ed), *Stereotipuri, discriminare și relații între grupuri*, trad. Doina Tonner, Iași, Polirom, 1997, p.99.

65 *Gazeta Transilvaniei*, 15/28 ianuarie 1910.

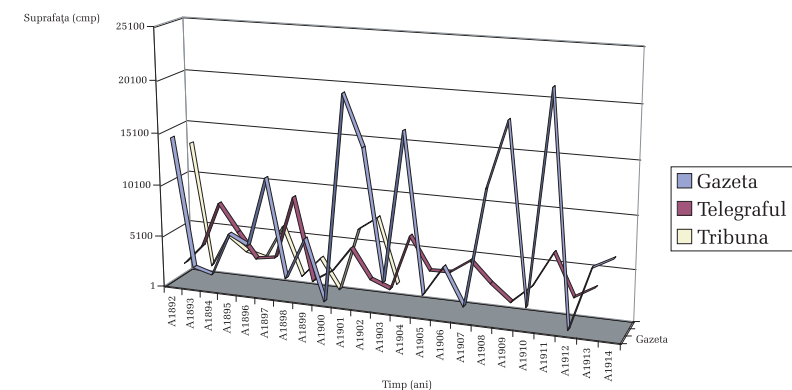
66 *Tribuna*, 19 mai/1 iunie 1902.

67 *Gazeta Transilvaniei*, 17/30 martie 1900.

68 *Telegraful român*, 29 iunie/11 iulie 1896.

C3) instaurarea dualismului este de vină pentru înrăutățirea situației românilor din Transilvania și Ungaria este o temă curentă în perioada 1892-1914, iar graficul acestui subiect oscilează înregistrând puncte de maxim similare cu graficele IA1, IA2, IA3, IC1. Aceleași evenimente care determină creșterea funcțiilor A1, A2, A3 sau C1 duc la o creștere relativă a suprafeței articolelor alocate subiectului ‘dualismul este de vină’ pentru că, din punctul de vedere al ziarelor vremii, „întreg sistemul politic inaugurat în urma pactului din 1867 exclude de pe toate terenele vieții de stat chiar și ideea egalei îndreptățiri a naționalităților și a egalității de drept în genere. Acest sistem avu drept firească urmare zdrobirea temeliei însăși discreditând direct opera pactului”⁶⁹.

Graficul I C3 - instaurarea dualismului este de vină pentru înrăutățirea situației românilor din Transilvania

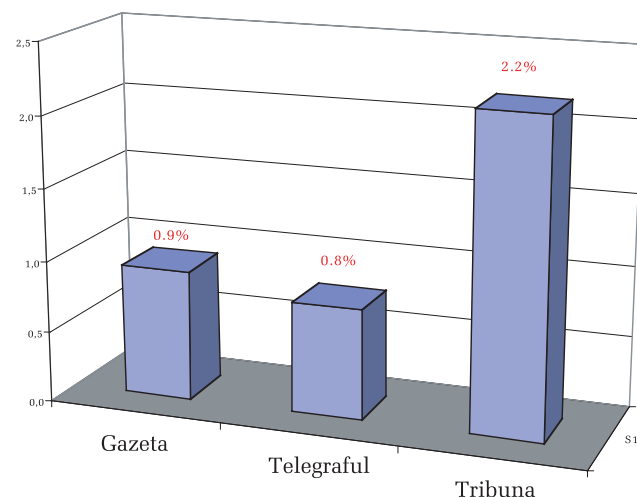
Telegraful român, chiar dacă alocă spații mai mici decât celelalte ziare studiate pentru tema ‘dualismul este de vină’, e mai virulent decât cu alte subiecte. Publicația Bisericii Ortodoxe este mai curajoasă în acest caz, din două motive: pentru că, fiind o temă abstractă, nu atacă direct puterea de la Budapesta, și pentru că dualismul a fost în această perioadă o temă dezbătută de pe poziții critice chiar de unele cercuri influente de la Budapesta sau de ziarele maghiare, fiindcă multe dintre ele militau pentru desprinderea Ungariei de monarhia bicefală.

69 *Telegraful român*, 16 februarie/1 martie 1906.

Tabelul 8. Suprafețele categoriei C3 – instaurarea dualismului este de vină pentru înrăutățirea situației românilor din Transilvania

C3	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	18 680	8487	23 512,5
% din suprafața cercetată	0,9	0,8	2,2

Graficul suprafețelor categoriei C3 – instaurarea dualismului este de vină pentru înrăutățirea situației românilor din Transilvania

Spațiile acordate categoriei 'instaurarea dualismului este de vină' pentru înrăutățirea situației românilor din Transilvania și Ungaria sunt foarte mici, dar graficul este continuu, ceea ce ne arată că tema a rămas actuală, chiar dacă interesul elitei față de ea a scăzut: *Gazeta Transilvaniei* se ocupă doar în 0,9% din suprafața sa de acest subiect, în proporție similară *Telegraful* acordă 0,8% din suprafața sa subiectului 'instaurarea dualismului este de vină' pentru înrăutățirea situației românilor din Transilvania și Ungaria, iar *Tribuna* 2,2%.

Categoria D – Forme de autonomie

Autonomia nu a fost între 1892 și 1918 subiect de dezbatere în presa română din Transilvania, deși programul Partidului Național Român a păstrat acest deziderat până la începutul secolului XX. Monitorizarea celor trei ziare arată că tema autonomiei apare foarte rar în articolele vremii, iar din punct de vedere sociologic aceste apariții sunt nesemnificative. Interesul pentru autonomie este scăzut fiindcă agenda publică avea alte urgențe, dar

și din cauză că elita română nu avea la îndemână mijloacele necesare pentru a atinge acest obiectiv.

Totuși elita intelectuală din Transilvania a fost preocupată după 1867 de recuperarea autonomiei principatului, iar Partidul Național Român a menținut în programul său această revendicare până în 1905, când, odată cu renunțarea la pasivitatea politică, a înlocuit recâștigarea autonomiei Transilvaniei cu autodeterminarea națională.

Atitudinea intelectualilor ardeleni față de autonomie s-a schimbat începând cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Conferințele naționale ale PNR din 1884 și 1887 au inclus recâștigarea autonomiei pe lista obiectivelor partidului, dar fruntașii români ajunseseră să-și dea seama că autonomia Transilvaniei nu mai servea intereselor lor⁷⁰. Astfel, deși delegații conferinței PNR din 1890 sunt de acord în unanimitate pentru menținerea programului din 1881, care acorda prioritate recâștigării autonomiei, totuși nici raportul comitetului executiv asupra activității sale după conferința din 1887 și nici raportul comitetului însărcinat cu stabilirea noilor priorități ale partidului nu menționează autonomia pierdută a principatului⁷¹. Liderii mișcării politice române din Ardeal își schimbă treptat modul de abordare a chestiunii autonomiei, iar cele două documente principale care apar la sfârșitul secolului al XIX-lea, Replica, elaborată în 1891 de un grup de studenți universitari români pentru a combate politica ungară față de naționalități, și Memorandum-ul care cere intervenția împăratului pentru schimbarea stării de fapt din Transilvania, se referă la autonomia care s-ar fi putut obține prin federalizare: „asocierea internă a popoarelor, adunați împregiurul Tronului”⁷².

D1) autonomia în cadrul Ungariei – Tribuna, ca foaie oficială a PNR, s-a ocupat mai mult decât celelalte ziare studiate de acest subiect, dar funcția D1 nu este reprezentativă nici pentru acest cotidian. Valorile maxime apar în 1892, datorită dezbaterilor legate de Memorandum, și în perioada 1895-1897, fiindcă tribuniștii au participat activ la organizarea așa-numitului Congres al Naționalităților care s-a ținut la Budapesta în august 1895, unde au venit alături de români reprezentanții sârbilor și slovacilor. Delegații celor trei minorități au declarat la acest Congres că scopul lor principal este autonomia națională, argumentând nu ca până atunci, prin recurs la istorie sau la diplome imperiale, ci referindu-se la 'dreptul natural' și la contribuția prin impozite pe care o aduceau permanent la bugetul Ungariei⁷³.

70 Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, trad. Sorana Georgescu-Gorjan, București, Edit. Enciclopedică, 2000, p.326.

71 *Actele conferinței Partidului Național Român ținută la 27 și 28 Octombrie 1890 în Sibiu*, Sibiu, 1891, p.9-10, 19-41, în Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii...*, p.326.

72 *Memorandumul Românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif*, Sibiu, 1892, p.22-23.

73 Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii...*, p.328-329.

Din punctul de vedere al tribuniștilor, autonomia Transilvaniei ar fi fost o soluție de împăcare: „Numai autonomia va face pace între români și maghiari”⁷⁴ și în același timp de salvare a românilor: „ceea ce putem, ce trebuie să facem este: a lua zbirilor unei miserabile și imorale politice orice pretext de a-și putea pune ghiarele pe prada ce-o caută; a întări conștiința poporului că autonomia este ideea modernă care ne va salva pe toate terenele și a întări în fiecare om conștiința responsabilității”⁷⁵. Explicațiile pe care le găsește *Tribuna* sunt, însă, mai complexe: „trebuie să-i facem pe unguri a recunoaște că, luptând pentru autonomia Ardealului, nu țintim la dezmembrarea statului, cum ei ne acuză azi, ci voim să creăm o situație care să corespundă sentimentului comun al majorității cetățenilor acestei țări”⁷⁶. În disputa pentru renunțarea la pasivitate și deci la prevederea din programul PNR referitoare la autonomie, *Tribuna* s-a situat mereu pe poziții radicale: „A abzice că rasimul existenței noastre ca români în regatul ungar, de autonomia Transilvaniei, pe motivul că aceasta ar fi un vis, o utopie, ar însemna o capitulare în fața curentului șovinist, în fața utopiei maghiarizării tuturor popoarelor din Ungaria (subl. tr.)”⁷⁷.

Autonomia Transilvaniei în cadrul Ungariei nu mai este o temă frecventă la sfârșitul secolului al XIX-lea în gazetele vremii. Presiunile politice exercitate de guvernul de la Budapesta schimbaseră agenda Partidului Național, care conștientizase imposibilitatea obținerii autonomiei și se orientase tot mai mult spre obținerea de drepturi colective pentru comunitatea românilor din Ardeal, mai cu seamă după 1905, când partidul renunță oficial la pasivism și modifică programul PNR.

Tabelul 9. Suprafețele categoriei D1
– autonomia Transilvaniei în cadrul Ungariei

D1	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	23 360	14 125	32 287
% din suprafața cercetată	1,1	1,3	3,0

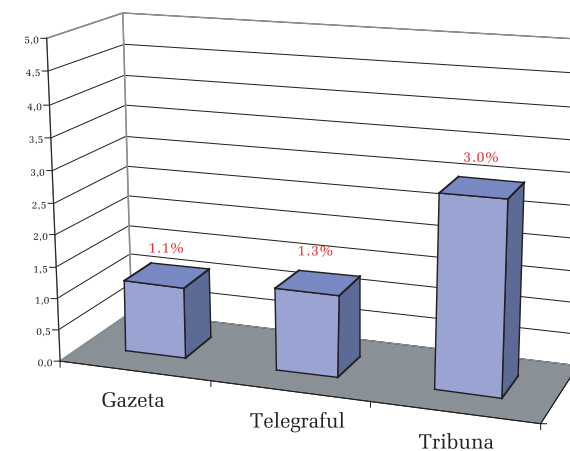
74 *Tribuna*, 20 noiembrie/2 decembrie 1894.

75 *Tribuna*, 1/13 martie 1895.

76 *Tribuna*, 16/28 decembrie 1895.

77 *Tribuna*, 15/25 ianuarie 1903.

Graficul suprafețelor categoriei D1
– autonomia Transilvaniei în cadrul Ungariei

Obținerea autonomiei în cadrul Ungariei era o ipoteză de lucru destul de rar folosită de intelectualii români, care preferau federalizarea imperiului oricărei alte forme politice de autonomie. Această situație se observă și din tabelul 9: *Gazeta* și *Telegraful* dedică în jur de 1% din suprafața lor acestui subiect, iar *Tribuna* 3%.

D2) autonomia Transilvaniei în cadrul României – Această categorie este foarte puțin reprezentată, după cum se poate vedea și în tabelul 10: *Gazeta Transilvaniei* acordă 0,2% din suprafață acestui subiect, care însă pentru celelalte publicații nu există.

Tabelul 10. Suprafețele categoriei D2
– obținerea autonomiei Transilvaniei în cadrul României

D2	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	4180	375	0
% din suprafața cercetată	0,2	0,0	0,0

Din punct de vedere sociologic, apariția acestei teme nu poate fi luată în considerare, fiindcă spațiile alocate categoriei D2 sunt nesemnificative în raport cu spațiul total și cu aparițiile celorlalte subiecte. Consemnăm totuși această chestiune, pentru că în istoriografia românească i se acordă un loc însemnat. În Transilvania însă, astfel de idei erau „exprimate în mare taină”,

după cum notează Hitchins, explicând că reprezentanții PNR “doreau să evite acuzele de neloialitate” care puteau aduce prejudicii ireparabile cauzei lor⁷⁸.

La 1892, Ioan Slavici, admirator al monarhiei habsburgice și nostalgic de la București al imperiului defunct, scrie că „Românii numai în România pot să se dezvolte în toată libertatea. Astfel, în timp de câteva decenii România a devenit cea mai cultă parte din poporul român și, prin urmare, centrul firesc al vieții culturale române”⁷⁹, iar Vasile Lucaciu confirmă la 1894 că „Bucureștiul este centrul și inima întregului românism”⁸⁰. Considerațiile pe marginea unei potențiale uniri cu Regatul sunt însă extrem de rare în ziarele care apar în Transilvania în perioada dinaintea Primului Război Mondial, deși aluzile nu lipsesc cu desăvârșire, după cum arată și monitorizarea. În 1903 *Tribuna* aduce în discuție alternativa pe care o au românii din Transilvania, dacă nu li se acordă atenția cuvenită, semn că cenzura nu era chiar atât de aspră: „Până acum lupta naționalităților din Ungaria s-a învățit în jurul temei următoare: să convingă guvernul unguresc că nemaghiarii nu voiesc stat în stat, nu voiesc îmbucățirea și răsturnarea Ungariei ci întărirea și ridicarea ei prin aceea că fiecare naționalitate să își aibă drepturile sale naționale asigurate, puse în vigoare și respectate. Să convingă tronul că loialitatea popoarelor nemaghiare este tot atât de sinceră și profundă ca în trecut, dar tendințele guvernelor șoviniste de a maghiariza Ungaria nu pot fi suferite [...]. Luând acum în considerare că *sârbii și românii au frați peste hotare* (subl. *Tribunei*), cine poate să garanteze că în momentele critice nu vor căuta sprijin și aceste popoare acolo? Noi, românii, suntem contra ori-și-cărui amestec în afacerile noastre interne. Atragem numai atenția maghiarilor asupra faptului cunoscut de toată lumea, că naționalitățile nemaghiare din Ungaria toate pot găsi la un moment critic sprijin la frații din afară, numai maghiarii sunt orfani în Europa”⁸¹.

Considerațiile de acest fel sunt evitate poate și din cauza autocenzurii, dar și din rațiuni politice și practice: proiectele unioniste ar fi fost taxate drept iredentiste, iar cei care le-ar fi proiectat ar fi suferit rigorile legii. Pe de altă parte, platforme articulate pe relația cu Bucureștiul au lipsit cu desăvârșire poate și fiindcă păreau utopice pentru fruntașii ardeleni.

D3 – autonomia Transilvaniei prin federalizarea Imperiului Austro-Ungar este o temă care, deși nu înregistrează suprafețe importante, se discută cu oarecare consecvență în toate cele trei ziare luate în studiu. *Telegraful român* se ocupă de acest subiect fie în termeni neutri, fie judecând critic sau practic-rațional imposibilitatea federalizării monarhiei, în vreme ce *Tribuna* se află pe poziții militante, iar *Gazeta Transilvaniei* se raportează

pozitiv la proiectele federative apărute în epocă, dar în articole succinte, acordând 1% din suprafața sa acestui subiect. În schimb, *Telegraful* și *Tribuna* dedică fiecare aproape 7% temei ‘autonomia Transilvaniei prin federalizarea Imperiului’.

Tabelul 11. Suprafețele categoriei D3 – autonomia Transilvaniei prin federalizarea Imperiului Austro-Ungar

D3	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	20 110	75 192,5	73 580
% din suprafața cercetată	1,0	6,8	6,8

„Imperiul habsburgic poate dăinui în permanență sub o singură formațiune politică: federalizarea națională”⁸², scrie *Tribuna*, care aduce adesea în sprijinul său argumente preluate din gazete străine, așa cum în iunie 1897 publică un fragment din *Frankfurter Zeitung*: „Dacă există vre-un stat cu dispoziție firească spre federalism, atunci acela e Austro-Ungaria, cu mozaicul său de popoare. Și dacă în monarhia habsburgică domnește o continuă ceartă națională, aceasta provine numai de acolo că e guvernată centralistic în loc să se lase fiecărei naționalități însușirea sa proprie, după principiul egalei îndreptățiri, și să i se garanteze o liberă dezvoltare”⁸³; și un alt fragment din *Grazer Extrablatt* în care accentuează că „germanul trebuie să fie federalist dacă vrea să fie iarăși domn în casa sa”⁸⁴. Federalizarea monarhiei este pentru tribuniști o modalitate de salvare în fața maghiarizării: „[două piedici amenință] viitorul șoviniștilor de a nu se putea întrupa niciodată și care stau în strânsă legătură, anume rezistența naționalităților [...] și federalismul, care bate la ușile țării și amenință a înghiți ca un balaur pe nefericita maghiarime înainte de a se fi întrupat”⁸⁵. *Tribuna* se ocupă consecvent de tema federalizării, pe care o susține necondiționat plecând de la premisa că „maghiaria e o utopie, pe când federalismul e o cerință a timpului modern pentru statele cu mai multe popoare”⁸⁶. *Telegraful român* nu intră în jocul speculațiilor de la mijlocul anilor 1890 pe tema federalizării, iar când subiectul nu mai e de actualitate, în perioada dinaintea începerii primului război mondial, analizează, sub semnătura lui Teodor V. Păcățian, la rece, de ce federalizarea monarhiei nu avea șanse de izbândă: „Austria n-a avut niciodată și nici n-a putut să aibă

78 Keith Hitchins, *Ortodoxie și Naționalitate*, op.cit., p.83.

79 Ioan Slavici, “Românii din Regatul Ungar și politica maghiară”, 1892, în I. Slavici, *Românii de peste Carpați*, București, Edit. Fundației Culturale Române, 1893, p.7.

80 *Tribuna*, 27 februarie/11 martie 1894.

81 *Tribuna*, 14/17 februarie 1903.

82 *Tribuna*, 1/18 octombrie 1898.

83 *Tribuna*, 10/22 iunie 1897.

84 *Tribuna*, 10/22 iunie 1897.

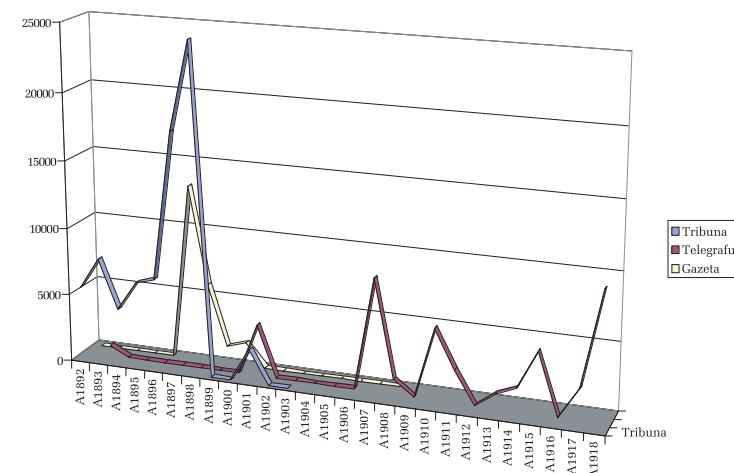
85 *Tribuna*, 2/14 aprilie 1898.

86 *Ibidem*.

scopul de a jertfi hegemonia maghiarizării, respectiv supremația ei, și n-a voit niciodată să înlocuiască hegemonia maghiară cu o federație a popoarelor țării. [...] Dacă Austria ar fi avut intențiunea să facă aici de fapt un stat federativ putea să-l facă de atâtea ori, dar mai ușor în anii 1849-1868, în epoca în care maghiarimea era zdrobită, iar Austria dispunea de putere absolută. [...] Interesul Austriei e numai acela, să rămână Ungaria în continuă dependență, pentru ca să rămână asigurată, de o parte puterea dinastiei, de altă parte interesele economice ale Austriei”⁸⁷. Pentru *Telegraful român*, atât de timorat de puterea de la Budapesta și de cenzură, federalizarea ar fi putut fi, însă, luată în seamă la sfârșitul anului 1918: „Revoluția europeană [...] în care ne aflăm cu toții azi pare a voi să realizeze în Austro-Ungaria intențiile anului 1848. [...] Pentru a se putea croi azi ce atunci nu s-a putut, vedem un membru al revoluției în Austro-Ungaria, ce începând de jos nu numai cu transformări democratice, ci și cu gândul de a înființa pe baza raporturilor democratice, și prin intermediul Polonezilor și al Românilor, dezrobind deocamdată națiunile, caută o unire cu Balcanii prin federație balcanică și danubiană”⁸⁸.

Gazeta Transilvaniei este preocupată de subiectul federalizării monarhiei mai ales înainte de 1905, când românii ardeleni au renunțat la politica de pasivism și la planurile de autonomie a Transilvaniei. *Gazeta* este la fel de entuziastă ca *Tribuna* în privința acestui subiect, după cum rezultă din graficul I D3.

Graficul I D3 - obținerea autonomiei Transilvaniei prin federalizarea Imperiului Austro-Ungar

La 1903, *Gazeta Transilvaniei* constată că „Dualismul e pe ducă și se pregătește în monarhia noastră ceva despre care azi nu ne putem da încă seama cum se cade că ce e și ce mai poate fi. Acum, la începutul noului period de schimbări interioare în monarhie, ce se anunță prin aceea, că în Ungaria dualismul a primit o lovitură mortală, iar în Austria federalismul își ridică capul cu cutezare, acum, zicem, la începutul acestui period, au făcut și fac gură numai maghiarii care sunt stăpâni obsedați ai situației în țară”⁸⁹. *Gazeta* susține cauza federalistă ca și cum nu ar exista nici un dubiu că ar putea fi pusă în practică, întrebându-se retoric cum ar putea fi ferită Ungaria „de a se infecta cu ideile federaliste [...] mai ales când bine știm, că mizeriile naționale din Austria se găsesc toate și în partea ungară a monarhiei, numai cu deosebirea că aici nemulțumirea este suprimată în mod forțat și artificial, ceea ce face ca ea să fie și mai îngrijorătoare”⁹⁰. Pentru a da mai mare greutate subiectului *Gazeta*, la fel ca *Tribuna*, preia articole din presa internațională, franceză sau germană. Supraviețuirea Austriei ar fi improbabilă în absența federalizării, scrie *Deutsches Volksblatt*: „centralismul a învins numai statul federativ feudal, pe care îl proiectase Hohenwart, ca mandatar al feudalilor din Boemia, dar în fața aceluia stat federativ, care vrea să facă din diferitele grupări ale țării un întreg organic și care, recunoscând principiul autonomiei naționale, respectă drepturile fiecărui popor, în fața acestui federalism, *ideea centralismului a capitulat deja, pentru că numai într-un astfel de stat federativ sunt cuprinse garanțiile pentru existența Austriei* (sublinierea *Gazetei Transilvaniei*)”⁹¹.

87 *Telegraful român*, 20 mai/2 iunie 1908.

88 *Telegraful român*, 11/24 octombrie 1918.

89 *Gazeta Transilvaniei*, 19 octombrie/1 noiembrie 1903.

90 *Gazeta Transilvaniei*, 31 martie/ 12 aprilie 1898.

91 *Gazeta Transilvaniei*, 12/24 mai 1899.

Categoria E – Colonialismul intern

- E1) Budapesta are control asupra economiei prin pârgھیile centralizatoare;
 E2) Ungaria încearcă să colonizeze Transilvania;
 E3) Biserica greco-catolică se lasă folosită de puterea ungară.

La această categorie am inclus câteva dintre temele cercetate, care s-au dovedit însă reprezentative doar pentru câte una dintre publicațiile cercetate. Inițial, studiul pe care mi l-am propus includea și alte categorii, la care am renunțat pe parcurs pentru că fie nu erau omogene, fie nu erau funcții continue, iar din punctul de vedere al analizei de conținut nu erau reprezentative. Astfel, categoriile E1 și E2 se regăsesc doar în *Tribuna*, în vreme ce categoria E3 este prezentă numai în publicația Bisericii Ortodoxe, *Telegraful român*. Cercetarea a urmărit aceste subiecte, dar și altele în toate cele trei ziare. Printre categoriile luate în calcul inițial au mai fost: ‘Biserica Ortodoxă se lasă folosită de Budapesta’ și ‘Biserica Ortodoxă subminează acțiunile Partidului Național’ – aceste două teme se regăsesc atât în *Gazeta Transilvaniei*, cât și în *Tribuna*, dar pe spații nesemnificative din punct de vedere sociologic. Rezultă că aceste două cotidiane nu se ocupau cu metodă de tacticile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania sau, în orice caz, nu și-au propus să descrie în amănunt complicitățile și dilemele sugerate de purtătorii de cuvânt ai BOR (inclusiv prin *Telegraful român*) și să le reia de câte ori se iveau anumite semne de întrebare.

„În Transilvania, ideea de libertate este formulată și garantată prin oficializarea libertății religioase – problemă esențială într-un stat multiconfesional, în timp ce în Țările Românești libertatea religioasă este sau pare de la sine înțeleasă, fără a necesita o politică legiferată consecventă.” (Adrian Marino, *Libertate și cenzură în România: începuturi, Iași, Polirom, 2005, p.198*)

E3) Biserica greco-catolică se lasă folosită de puterea ungară – Pe de o parte, *Tribuna*, ca organ de presă al Partidului Național, nu voia să accentueze anumite conflicte cu reprezentanții Bisericii Ortodoxe, iar pe de alta nici *Gazeta*, nici *Tribuna* nu puteau să submineze direct BOR, în condițiile în care la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea preoții ortodocși formau o parte importantă a elitei. În schimb *Telegraful*, scris și conceput de liderii Bisericii Ortodoxe din Transilvania, a atacat constant în perioada 1892-1918 Biserica Greco-Catolică, alocând peste 10% din suprafața publicației acestor atacuri, după cum rezultă și din Tabelul 12.

Tabelul 12. Suprafețele categoriei E3
 – Biserica greco-catolică se lasă folosită de puterea ungară

E3	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	0	117 443,5	1013
% din suprafața cercetată	0,0	10,7	0,1

Rivalitatea dintre cele două biserici s-a perpetuat până în zilele noastre, când Biserica Ortodoxă se opune cu argumente pe care le numește istorice retrocedării clădirilor care au aparținut înainte de instaurarea regimului comunist Bisericii Greco-Catolice. Prezența Bisericii Române Unite cu Roma în Ardeal a împărțit până în 1948 credincioșii cu cei ai Bisericii Ortodoxe. ‘Schisma’ de la 1700, percepută și azi traumatic de partea ortodoxă, le-a deschis românilor ardeleni calea spre Occident. Al. Cistelean crede chiar că „Biserica Română Unită cu Roma a reprezentat primul program de europenizare a românilor, de integrare a lor în Occident, mult mai articulat și mai profund decât acțiunea occidentalizantă a fanarioților și devansând cu mult acțiunea de racordare a bonjuriștilor”⁹². *Telegraful român*, și atunci, și acum, se raportează de pe poziții conflictuale cu Biserica Greco-Catolică. La sfârșitul secolului al XIX-lea însă, adversitatea BOR era mult mai puțin reținută decât în anii 2000: „Propaganda papistașă este în serviciul curentului pus la cale pentru desnaționalizarea noastră”⁹³, „Acum când această biserică ‘unică mântuitoare’ stă să-i ‘mântuiască’ pe Românii greco-catolici, așa încât nici urmă să nu mai rămână de ei pe fața pământului, să-i înghită în organismul ei”⁹⁴, pentru că, scrie *Telegraful*, „Românii catolici și uniți sunt mai accesibili pentru maghiarizare. Între ortodoxie și maghiarizare este o mare distanță; aceasta o știu și maghiarii bine, de aceea ura și persecuția față de românii ortodocși este nu numai națională, dar și confesională; de aci urmează că românii uniți au fost totdeauna mai cruțați, sau și dacă mai nu chiar cruțați, dară mai puțin persecutați”⁹⁵. *Telegraful român* încearcă să-și convingă publicul cititor că greco-catolicii sunt nu doar favorizați, ci și răsfățați din cauza confesiunii lor. Demonstrația pe care o face cu oarecare consecvență *Telegraful* (vezi graficul funcției E3 – ‘Biserica Greco-Catolică se lasă folosită de puterea ungară’) ar vrea să convingă că Biserica Unită cu Roma s-ar fi raliat cu puterea de la Budapesta împotriva etnicilor români, argumentele sunt însă subțiri, iar demonstrațiile neconvingătoare: „Mai înainte numirea de ‘papistaș’ la poporul român era

92 Al. Cistelean, „Greco-catolicismul la români”, în *Provincia*, II, august-septembrie 2001, nr. 8-9.

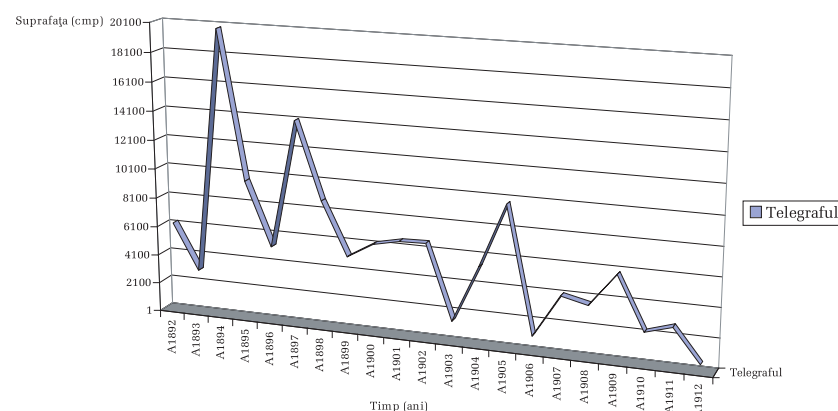
93 *Telegraful român*, 17/29 martie 1898.

94 *Telegraful român*, 1/15 noiembrie 1898.

95 *Ibidem*.

ceva odios din punct de vedere confesional și preoțimea unită se ferea a se identifica cu ei; astăzi puntea de trecere s-a făcut pod și podul s-a lărgit; preotul unit se simte fericit să predice la altarul unei biserici romano-catolice; poporul unit tace și nu mai este simțitoriu, ba el însuși sare peste puntea unirei și se face de-a dreptul romano-catolic, pe când la începutul uniunii nici tunurile din Bucov nu erau în stare a-l mișca din cercul convingerilor sale religioase”⁹⁶.

Graficul I-E3 – Biserica Greco-Catolică se lasă folosită de puterea ungară

E1) Budapesta are control asupra economiei prin pârghiile centralizatoare – La această temă am reținut articolele care critică centralizarea aplicată de guvernele ungare, aceste articole acoperind, potrivit tabelului 13, peste 8% din suprafața *Tribunei*.

Tabelul 13. Suprafețele categoriei E1 – Budapesta are control asupra economiei prin pârghiile centralizatoare

E1	Gazeta	Telegraful	Tribuna
cmp	1000	600	88137
% din suprafața cercetată	0,04	0,05	8,18

Ca în orice provincie periferică autoritățile centrale se impun în ciuda rezistenței populației autohtone. O descriere a acestei situații oferă articolul „Comitatele” apărut în 1894 în *Tribuna*: „din vremuri vechi încă, comitatele

⁹⁶ *Telegraful român*, 17/29 aprilie 1897.

au jucat un rol hotărâtor în viața publică a Ungariei. Având o autonomie destul de largă, mai ales până ce nu s-au dat atâtea puteri discreționare – și nici o răspundere – fișpanilor, fiecare comitat era un fel de cetate, la zidurile căreia voința guvernelor trebuie să se oprească [...] Azi comitatele, cu întreg aparatul lor administrativ, sunt ajutorul cel mai eficace al guvernului pentru a face cu populația ce vrea. Și, ceea ce este mai detestabil, poate oprima voința populației salvând adesea chiar și aparențele că ar face ingerințe”⁹⁷.

E2) Ungaria încearcă să colonizeze Transilvania se referă la articolele care semnalează intenția de colonizare a Transilvaniei, dar și la cele preluate din presa maghiară care trasează noile planuri de colonizare. Tribuniștii se revoltă în fața acestora pe aproape 9% din suprafața revistei (vezi tabelul 14), menționând mai ales condițiile inegale: „colonistii maghiari, importați printre români, sunt tratați din partea guvernului ca un fel de plante sub sticlă, scutite prin fel de fel de favoruri, datorite cu moșii bogate, cu ajutoare bănești, cu credite ieftine, cu venituri bogate pentru școli și biserici. Așa că românii din ținuturile atinse li se îngreunează în favorul maghiarismului atât concurența economică, cât și cea, mult mai importantă, culturală. Este evident scopul urmărit de guvern prin această politică de colonizare. Voind să plăsmuiască între români insule maghiare, bogate și prospere și ocrotite de puterea statului, guvernul voeste să slăbească viața românească [...]”⁹⁸. Colonizarea provinciilor periferice reprezintă una dintre metodele clasice aplicate de metropolă pentru a menține o stare de ‘dependență structurală’⁹⁹, iar *Tribuna* observă în 1901 că „naționalităților li s-a luat orice posibilitate de a influența mersul administrației și de a ocupa funcții prin comitate”¹⁰⁰.

Transilvania cu ochii spre Viena și spatele spre București

II) Raportarea față de centrele de putere

Studiul pe verticală ne indică felul pozitiv sau negativ al raportării elitei transilvane de limbă română la cele trei centre de putere:

1. Viena

2. Budapesta

3. București

⁹⁷ *Tribuna*, 21 februarie/5 martie 1893.

⁹⁸ *Tribuna*, 21 februarie/5 martie 1893.

⁹⁹ Michael Hechter, *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1955*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1973, p.33-34.

¹⁰⁰ *Tribuna*, 1/14 decembrie 1901.

Cercetarea pentru aceste categorii este similară celei folosite anterior, cu deosebirea că în acest caz folosim doar *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*, cele două publicații care apar neîntrerupt în perioada 1892-1918. Articolele referitoare la cele trei categorii sunt fie pozitive, fie negative. Presa transilvăneană de la sfârșitul secolului al XIX-lea era o presă angajată, de opinie, care nu ținea cont de principiul imparțialității ca standard profesional, iar articolele erau rareori neutre. Chiar și relatările pe teme fără importanță pentru naționalități dezbătute în Dieta de la Budapesta erau trecute într-un registru sau altul.

Pentru analiza pe verticală am cercetat *Telegraful român* și *Gazeta Transilvaniei* în perioada 1892-1918, folosind pasul 10 pentru eșantionarea cotidianului *Gazeta* și pasul de cinci pentru *Telegraful*, care apare de trei ori pe săptămână. În urma prelucrării datelor se poate observa că Viena este o categorie văzută în mare parte pozitiv de către publicațiile cercetate, spre deosebire de categoria Budapesta care este valorizată mai degrabă negativ. Categoriei București i se dedică un spațiu mult mai restâns decât celorlalte, cu articole preponderent negative în *Gazeta Transilvaniei* și relativ echilibrate în *Telegraful român*.

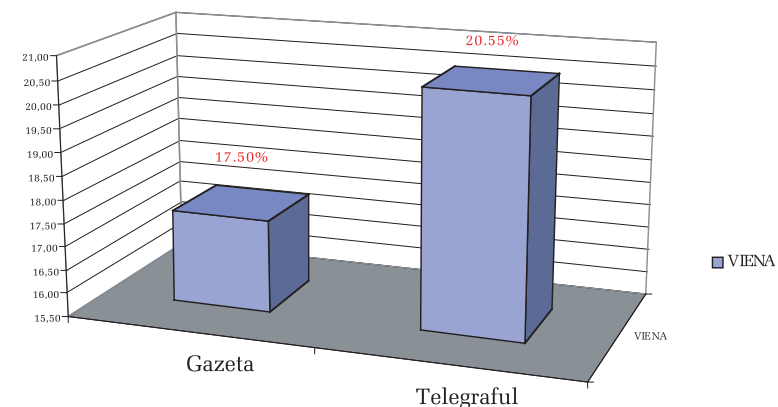
Viena – centrul românilor ardeleni

La categoria Viena am luat în considerare articolele care fac referire la împărat, la politica dusă de Curtea de la Viena sau la tradițiile habsburgilor și influența acestora asupra românilor din Transilvania.

Tabelul 15. Suprafețele categoriei Viena

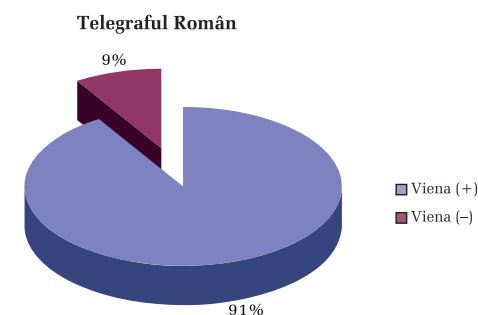
Viena	cmp	%
Gazeta	357 405	17,50
Telegraful	225 752,3	20,55

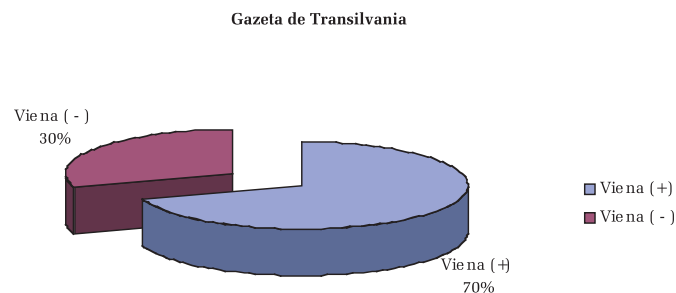
Graficul suprafețelor categoriei Viena

Gazeta Transilvaniei și *Telegraful român* acordă suprafețe relativ egale articolelor despre Viena, după cum se observă în Tabelul 15 și în graficul aferent acestui tabel. *Telegraful*, cu peste 20% din suprafață dedicată Vienei, este, totuși, mai generos decât *Gazeta*, care la rândul ei alocă peste 17% din suprafața acestei categorii. Însă spre deosebire de *Telegraful*, *Gazeta Transilvaniei* are 30% dintre articole negative și 70% pozitive. *Telegraful*, mai moderat și întotdeauna mai puțin critic față de putere, oricare ar fi ea, este în proporție de 91% pozitiv în articolele despre Monarhie sau Coroană și doar în 9% dintre cazuri discursul său este negativ, după se poate vedea și în graficul II 1 – „Discursul apreciativ al publicațiilor pentru categoria Viena”.

Graficul II 1 – Discursul apreciativ al Telegrafului român și Gazetei Transilvaniei pentru categoria Viena

Viena este ‘Centrul lumii’ pentru românii ardeleni, așa cum scrie Ioan Slavici și cum rezultă și din discursul apreciativ din *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*. Viena este locul unde se întâmplă toate lucrurile, este locul unde împăratul ia decizii importante, decizii care trebuie respectate de către popoarele monarhiei. Intelectualii români din Transilvania privesc nu doar cu venerație și respect către tronul habsburgilor, ci uneori și cu răspundere sau, alteori, foarte rar, chiar pe un ton critic.

Împăratul nu greșește, el este nevoit de alții să ia hotărâri nedrepte. *Telegraful român* încearcă să păstreze această imagine mitizată a suveranului în mai mare măsură decât *Gazeta Transilvaniei*. Ambele publicații sunt, însă, prin tradiție angajate pe linia pro-vieneză. Politica împăratului este apărată, explicată și împărtășită de *Telegraful român*, chiar dacă această politică nu este favorabilă românilor: „Cunoaștem noi cu mult mai bine inima părintească a domnitorului nostru, care deopotrivă își iubește toate popoarele credincioase și deopotrivă ar voi să le vadă mulțumite și fericite pe toate. A dovedit-o aceasta chiar și în trecutul mai recent, când n-a putut odată cu capul să se învoiască la maghiarizarea armatei, tocmai de a nu face nedreptate naționalităților nemaghiare. Și știm noi bine că și dacă ar fi să-și dea Coroana consimțământul și sancționarea la aducerea unor legi noi, menite să ne despoaie de drepturile avute, nu o face decât numai silită de împrejurări și de motive constringente – fără voie deci și cu inima îndurerată”¹⁰¹. *Telegraful român*, care este de obicei împăciuitoare, ia uneori tonul fiului care-și dojenește părintele și critică politica Vienei: „S-a făcut mare greșală, după părerea noastră, că nu s-a căutat să se lege o anumită înțelegere cu naționalitățile nemaghiare, pentru că Coroana și guvernul nu puteau să aibă oameni mai de încredere de cum ar fi fost deputații naționaliști. Aceștia ar fi votat toate necesitățile de stat, contingentele de recruți cerute de interesele de mare putere ale monarhiei, bugetul, legea nouă electorală, dacă era pusă pe baze drepte și ar fi înconjurat obstrucția. Lăsându-le lor mână liberă, guvernul putea apoi mai cu succes să lupte în

contra opoziției maghiare [...]”¹⁰². *Gazeta Transilvaniei* este mai tranșantă atunci când explică poziția incorectă a puterii de la Viena (vezi și graficul II 1 – Discursul apreciativ al *Telegrafului român* și *Gazetei de Transilvania* pentru categoria Viena). La fel ca *Telegraful*, *Gazeta* pare să dialogheze cu Împăratul și ceilalți responsabili vienezi: „Nu le luați maghiarilor nimic din drepturile lor, dar dați-ne și nouă, națiunilor oprite, toate drepturile lor. Luați-le maghiarilor toate privilegiile și nu ne dați nici nouă nici un privilegiu. Faceți legi și instituții, cari să asigure în mod egal tuturor neamurilor din monarhie și mai ales din Ungaria dreptul desăvârșit la limba lor, la cultura lor, la naționalitatea lor, la economia lor și la protecția și sprijinul deopotrivă al statului”¹⁰³. Criticile celor două publicații sunt de fapt sfaturi și explicații. Nimic brutal sau agresiv nu perturbă dialogul în familie pe care *Telegraful* și *Gazeta* îl propun. Totuși din când în când acestea îi sugerează împăratului că naționalitățile ar trebui să se bucure de drepturi egale dacă își dorește o monarhie puternică, fiindcă „numai așa vom avea o dinastie puternică ale cărei neamuri vor apăra cu energie integritatea statului, hotarele monarhiei, prestigiul și gloria tronului”¹⁰⁴. Cu toate acestea, nu de puține ori puterea de la Viena este suspectată de naivitate sau credulitate, făcând fără să vrea jocurile incorecte ale Budapestei: „O vorbă aruncată de Bismarck, care spusese că Habsburgii trebuie să se razime pe maghiari, a prins. S-a înjghebat dualismul. Nației ungare i s-a dat întreg statul unguresc”¹⁰⁵.

Pe toată perioada cercetată, *Telegraful* și *Gazeta* au discursuri preponderent pro-monarhice. Aproape până spre sfârșitul primului război mondial, Viena rămâne pentru românii ardeleni centrul puternic care ar putea schimba soarta Transilvaniei. Articolele apărute între anii 1892–1918 în cele două publicații sugerează o disponibilitate fără limite a românilor față de împăratul care le-a întors spatele. Capitala Imperiului este pentru ardeleni singurul loc în care se pot lua decizii favorabile pentru ei, și de aceea sunt gata să aștepte oricât momentul prielnic. Fidelitatea lor e fără margini și are motive să fie așa, după cum scria Ioan Slavici la o sută de ani de la desființarea șerbiei: „Maghiarii pot să ne amărască zilele, pot să ne împingă în dușmănie, dar nu ne vor face să uităm că prințul Eugen de Savoia ne-a scăpat de jugul turcesc, împăratul Iosif al II-lea ne-a făcut pe noi înșine și împăratul Francisc Iosif I ne-a dat stăpânirea asupra pământului muncit de noi”. Pentru Slavici, ca și pentru publiciștii *Gazetei* și *Tribunei*, Împăratul era absolvit de orice vină legată de marginalizarea politică și economică a transilvănenilor: „E mai presus de toată îndoiala că Curtea de la Viena nu în urma rezistenței pasive a maghiarilor, ci văzând că nu se poate răzâma pe

101 *Telegraful român*, 1/14 aprilie 1904.

102 *Telegraful român*, 18/31 mai 1910.

103 *Gazeta Transilvaniei*, 22 martie/4 aprilie 1914.

104 *Ibidem*.

105 *Ibidem*.

românii, pe sârbii, pe germanii și pe slovaci care le dadeau ajutor partidului independentist și celui 48-ist, a fost nevoită să-nceapă cu frunțașii leali ai maghiarilor negocierile terminate cu nenorocitul pact dualist”.¹⁰⁶

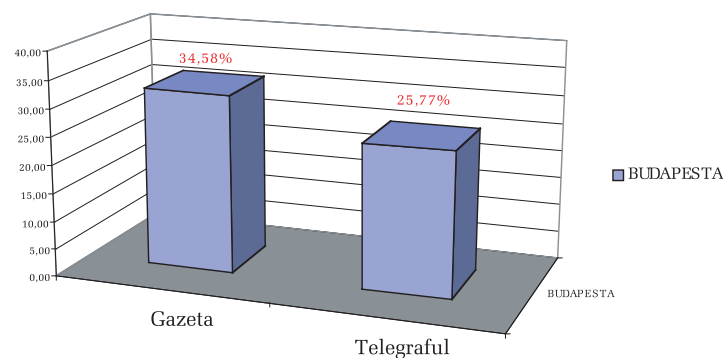
Budapesta – un centru nedorit

Categoria Budapesta ocupă, după cum se vede în Tabelul 16, o pondere mult mai mare decât Viena. *Gazeta Transilvaniei* alocă un spațiu dublu articolelor referitoare la Budapesta, față de cele care vizează puterea de la Viena: 34,58% față de doar 17,50%. La *Telegraful român* procentele sunt mai apropiate: 25,77% însumează articolele despre Budapesta și 20,50% cele despre Viena.

Tabelul 16. Suprafețele categoriei Budapesta

Budapesta	cmp	%
Gazeta	729 160	34,58
Telegraful	283 098	25,77

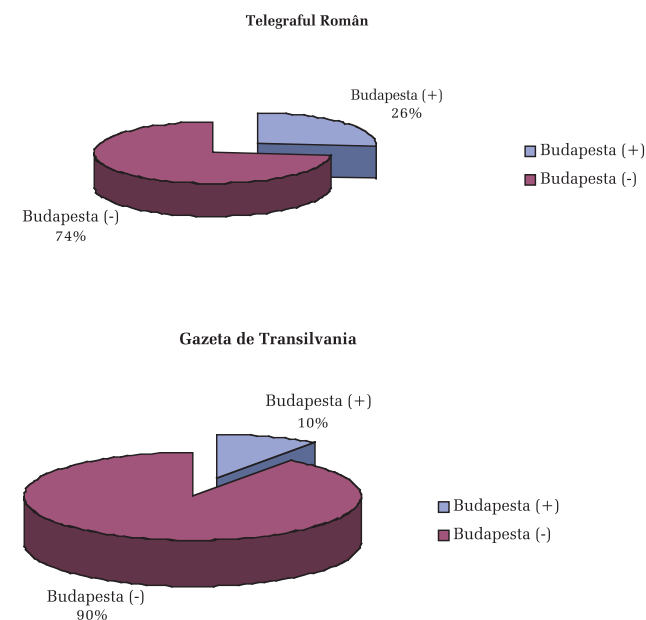
Graficul suprafețelor categoriei Budapesta

Cantitatea mare de articole care se referă la Budapesta este, însă, caracterizată de discursul preponderent negativ la adresa puterii de la Budapesta. Spre deosebire de categoria Viena aici ponderile sunt inverse: *Telegraful român* are 74% din articolele categoriei Budapesta negative și 26% pozitive, iar la *Gazeta Transilvaniei* 90% din suprafața dedicată categoriei Budapesta este negativă și doar 10% pozitivă, după cum se observă și în graficul II 2.

¹⁰⁶ Ioan Slavici, „Lumea prin care am trecut”, în *Închisorile mele. Amintiri. Lumea prin care am trecut*, București, Albatros, 1998, p.405.

Graficul II 2 – Discursul apreciativ al Telegrafului român și Gazetei de Transilvania pentru categoria Budapesta

Până la începutul războiului, imaginea puterii ungare în presa de limbă română din Transilvania era preponderent negativă, în ciuda cenzurii și a precauțiilor pe care le luau publiciștii, dar mai ales conducerile gazetelor, pentru a evita situațiile falimentare și închiderea ziarului, cum s-a întâmplat în cazul *Tribunei* de Sibiu după 20 de ani de existență: „motivul care a făcut inevitabilă sistarea era acela, că în multe procese de presă intentate acestei foi au fost croite amende în sume foarte mari, care s-au încasat din cauțiunea foii, astfel că foaia rămăsese fără cauțiune, fiind întreagă sechestrată, și fără cauțiune nu mai putea să apară. Dar rămăsese foaia și fără redactori, pentru că, după cum se spunea în cuvântul de adio [29 aprilie 1903, când s-a tipărit ultimul număr al *Tribunei* – n.a.], «unii dintre redactori și colaboratori se aflau în pușcărie, alții stăteau gata să plece la pușcărie, iar capitalele toate sleite, cauțiunea confiscate»”.¹⁰⁷

Țapul ispășitor al elitei ardeleni de limbă română era, fără îndoială, guvernul de la Budapesta. Tot ceea ce nu reușeau să facă românii era din vina Budapestei, a guvernului de acolo, a ungarilor care plănuiau să scoată din uz cuvântul ‘român’. Mai răi decât ungarilor nu erau decât evreii trăitori la Budapesta: “Este adevărat că nu socialiștii fac anarchya în Ungaria, ci sistemul de guvernare, ce domnește aici de un lung șir de ani. Este adevărat

¹⁰⁷ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, vol. VIII, p.167-168.

că acest sistem de guvernare nu și-a bătut niciodată capul cu adevăratele trebuințe morale sau materiale ale populației, ci a făcut numai politică de interese, din care s-a îngrășat o nouă oligarhie, care a ajuns la putere în Parlament; că aceasta a observat-o mai întâi jidovimea și a intrat în alianță cu ăst sistem explorator”¹⁰⁸. Pentru românii ardeleni aparținători elitei, lucrurile erau destul de simplificate în epocă. Alb și negru, fără nuanțe, fără complicații în explicații, astfel erau creionate articolele despre Budapesta în *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*, cu argumente cât se poate de facile: „Maghiarii se identifică tot mereu cu statul, în numele statului pretind privilegii pentru rasa lor, pornirile lor tiranice față de nemaghiari le declară de probleme de stat [...], iar persecuțiile lor le declară de apărare proprie, pentru care trebuie să recurgă la baionetă”.¹⁰⁹

La moartea lui Bánffy

„Marele zdrobitor de naționalități de odinioară, fostul ministru prezident Kálmán Tisza – inauguratorul sistemului de asuprire în politica maghiară față de naționalități și mai ales față de români, ca cei mai numeroși și mai îndărătnici în acceptarea ideilor ‘patriotice’, - nu a avut ucenici mai buni în măiestria de a governa ‘cu pumnul’ decât Tabajdy Károly, comite suprem la Arad, și pe Bánffy Dezső, comite suprem al comitatului Bistrița Năsăud. Ambii au devenit celebri prin modul de a ‘conduce’ comitatele românești în fruntea cărora i-a pus stăpânul și maestrul lor Tisza Kálmán, pe care chiar l-au întrecut în modul de a zdrobi pe bieții români”. (*Telegraful român*, LIX, nr. 52, 14/27 mai 1911)

Telegraful român este, din punct de vedere cantitativ, mai puțin critic decât *Gazeta*, după cum se vede și din graficul II 2, dar după 1914 ambele publicații renunță la tonul negativ atunci când dezbat subiectul ‘Budapesta’. Firește că această transformare a discursului depreciativ într-unul apreciativ se face atât din cauza cenzurii care devine mai agresivă sau a serviciilor secrete care reușesc să infiltreze agenți de influență în redacții, dar și sub impactul războiului care, cel puțin pentru români, devine un factor coeziv. Necesitatea apărării imperiului este o stringență pentru români. Sextil Pușcariu, aflat în 1914 în vacanță la Marea Neagră, se întoarce acasă în Ardeal imediat după ce citește ziarele și află că Franz Iosif a proclamat mobilizare generală. Monarhia era mai importantă, pentru mulți români din elita Transilvaniei, decât conflictul de uzură cu ungurii. Totuși, articolele și

¹⁰⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 10/22 februarie 1898.

¹⁰⁹ *Gazeta Transilvaniei*, 21 octombrie/3 noiembrie 1900.

notele care apar în perioada 1914-1918 exagerează poziția românilor ardeleni: „a fost scris ca adevărata înfrățire româno-maghiară să se înfăptuiască în momentele acestea mărețe de apărare a existenței și mult iubitei noastre patrii”¹¹⁰. *Gazeta Transilvaniei*, una dintre publicațiile cele mai critice din Transilvania înainte de război, devine, cu o echipă nouă, un ziar supus cenzurii. În 1917 *Gazeta* scrie că „Națiunea maghiară are misiune mare de îndeplinit împreună cu neamul românesc. Pentru neamul românesc, iarăși nu este alt mod de fericire, decât înfrățirea cu maghiarii. Să se deie fiecăruia aceea ce e al lui și atunci, înțelegându-ne unii cu alții, unindu-ne în bună înțelegere, nici porțile iadului nu ne vor birui”¹¹¹. Din asupritorii naționalităților maghiarii devin pentru *Telegraful român* „în cel mai înalt sens al cuvântului iubitori de libertate deoarece apără chiar și libertatea străină”¹¹². *Gazeta* motivează schimbarea discursului publicațiilor de limbă română în 1915: „Având în vedere interesele superioare ale monarhiei, din care facem parte și pentru care sângerează astăzi sute de soldați români pe câmpurile de luptă în nădejdea unor vremuri mai bune, ziarele noastre și-au impus o rezervă în ce privește lupta purtată în timp de pace pentru realizarea postulatelor noastre naționale. Pe lângă aceasta, ziarele noastre sunt supuse unei cenzuri severe, căreia trebuie să ne conformăm, dacă nu voim să periclitați existența ziarelor noastre a căror apariție este astăzi mai mult ca orișicând o necesitate pentru cei rămași acasă”¹¹³. *Gazeta Transilvaniei* susține însă că redacțiile și ziariștii au dreptul „neobligați de nimeni” să-și spună „cuvântul franc atunci când interesele de existență ale partidului nostru le cer aceasta”¹¹⁴. Din când în când tonul prea moale al *Gazetei* este scuzat chiar în paginile ei: „suntem pas de pas stingheriți în activitatea noastră prin ștergeri prea dese din partea cenzurei”¹¹⁵.

Cea mai mare parte a suprafețelor pozitive despre Ungaria apar în perioada războiului din cauza colaboraționismului noii echipe redacționale, dar și din cauza aparatului de cenzură care devine tot mai eficace. Ponderea negativă a articolelor despre guvernul ungar, despre politicienii de la Budapesta, este dată de politicile de asimilare și marginalizare a naționalităților, politici formulate consecvent în perioada studiată de puterea ungară, în absența unei opoziții susținute din partea românilor.

București – un centru îndepărtat

Publicațiile de limbă română care apar în Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la sfârșitul primului război mondial nu erau foarte

¹¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, 10/23 ianuarie 1917.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Telegraful român*, 21 ianuarie/3 februarie 1917.

¹¹³ *Gazeta Transilvaniei*, 3/16 ianuarie 1915.

¹¹⁴ *Ibidem*.

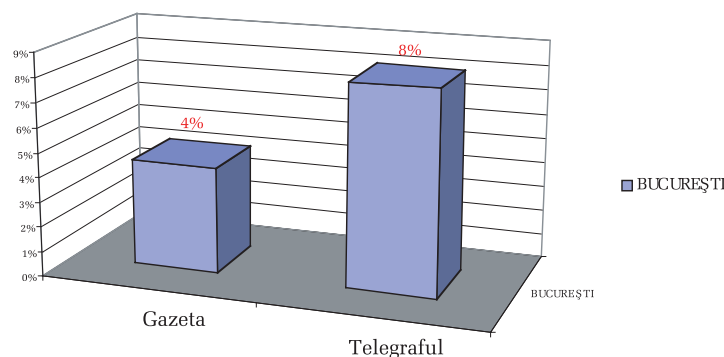
¹¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, 19 ianuarie/1 februarie 1916.

interesate de viața politică de la București. Totuși, suprafețele ocupate de articolele dedicate Bucureștiului sunt semnificative. După cum se observă în Tabelul 17, *Gazeta Transilvaniei* a alocat 4% din totalul suprafeței relatărilor, știrilor și articolelor care dezbat probleme legate de politica guvernului român, de obiceiurile politicianilor de la București, în vreme ce *Telegraful român* se ocupă în 8% din suprafața sa de aceste subiecte.

Tabelul 17. Suprafețele categoriei București

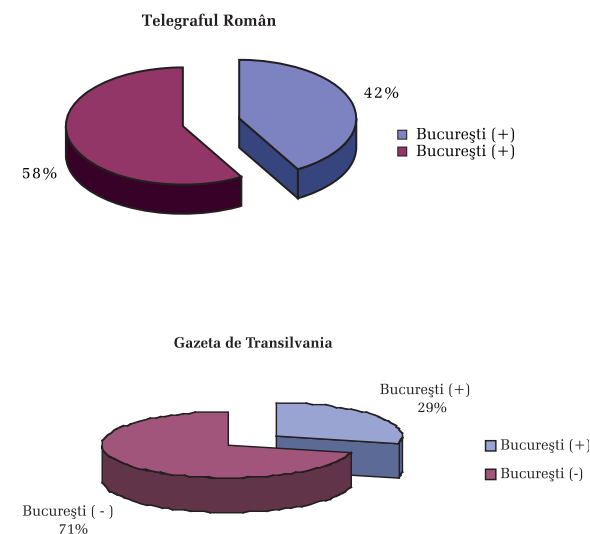
București	cmp	%
Gazeta	87 675	4
Telegraful	89 717	8

Graficul suprafețelor categoriei București

Nu doar suprafețele alocate de cele două publicații sunt diferite, ci și proporția discursului pozitiv/negativ din fiecare în parte. *Telegraful român* pare mai prietenos cu puterea de la București, deși discursul său este destul de îndulcit și în relația cu Budapesta: astfel, 58% din articolele despre România sunt negative, iar 42% pozitive, spre deosebire de *Gazeta Transilvaniei* care are 87% dintre articole negative și doar 13% la sută pozitive (vezi și graficul II 3):

Graficul II 3 – Discursul apreciativ al Telegrafului român și Gazetei de Transilvania pentru categoria București

Discursul negativ alocat categoriei București se accentuează după începerea războiului, când ardelenii din armata împăratului luptă împotriva românilor, încălcând tradiția impusă de primul rege al românilor: „Ferdinand s-a urcat pe tron, jurând la timp augustului său unchi că va urma politica de fidelitate față de Austria, Ungaria și Germania. Primul său act de guvernământ a fost călcarea jurământului. Al doilea, declarația de război către fosta sa aliată Austro-Ungaria. Rezultatul? Nimicirea României”¹¹⁶. Explicația găsită de *Telegraful român* pentru decizia Bucureștiului de a lupta împotriva Puterilor Centrale este bazată pe mentalități și legături: „Împrejurarea că România s-a alăturat la dușmanii noștri se atribuie faptului că ea în privința mentalității și culturii a rămas bizantină, ori mai bine zis moscovită, deoarece Moscova e moștenitoarea Bizanțului”¹¹⁷.

„Ferdinand și Maria cerșesc azi mila ursului de la nord, iar poporul zace în mizerie [...]. Sub cuvânt că vin să ne desrobească, au încălcat patria noastră, regatul Ungariei, spre a înșela lumea asupra adevăratei lor stări din România, unde

¹¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 5/18 ianuarie 1917.

¹¹⁷ *Telegraful român*, 21 ianuarie/3 februarie 1917.

țăranul român cu adevărat cuvânt este robul boierului, iar în realitate n-au avut alt scop, decât să ne arunce și pe noi în mizerie, la fel cu soarta țăranului român, spre a se procopsi de pe urma noastră, prin acapararea moșiilor și moșioarelor noastre, căci de fapt nu le ardea de ardeleni, ci de Ardeal! Din fericire pentru noi, armatele noastre au făcut dreptate. Sperăm că vom fi scutiți pe viitor de acești pseudo-eliberatori [...] Declarația episcopului Ioan Papp, 'La Arad trăiește un episcop, care nu-i dorește!', tălmăcește simțământul întregului popor românesc din Ungaria [...]. Românul din Ungaria își iubește patria sa și își respectă jurământul său, dat iubitului său rege [...]. Românii din Ungaria nu suferă de boli molipsitoare de toate soiurile, ca săracii țărani din România. Noi, românii din Ungaria, suntem oameni liberi, nu robi, știm carte mai multă decât cei din România și nu avem 85 la sută analfabeți [...]. Cultura românească nu vine de peste Carpați, rubla n-are curs la noi. Adevărata cultură românească a pornit întotdeauna din Ardeal [...]. Ardealul nu este și nu va fi de închiriat". (Gazeta Transilvaniei, 5/18 ianuarie 1917)

Textele de acest tip erau probabil încurajate de propaganda de război, dar ideile exprimate nu sunt noi, regăsindu-se și la unii frunțași transilvăneni stabiliți la București. Totuși, cele două publicații adoptă acest discurs depreciativ în special după 1916. Pe de altă parte, este evident că publicațiile transilvănene nu puteau vorbi despre o eventuală unire a românilor, chiar dacă se gândeau la ea. Aceste gazete nu doar că nu vorbesc despre așa ceva, din cauze cât se poate de obiective, dar merg mai departe și neagă, uneori pe ton peiorativ, o astfel de perspectivă, cum face și *Telegraful român*: „cei ce se bat cu gândul să ia Ardealul, fie fugari de la noi, fie politicieni de frunte din regatul român, nu ne fac nouă, celor din Ardeal, nici un bine, ci din contră, ne agravează numai situația și ne împiedică să ajungem la puținul 'mai bine', la care credem noi că vom putea ajunge după război”¹¹⁸. *Telegraful* crede că „în lupta asta a fraților nu există idealism adevărat, bazat și real, decât în conștiința curată și ferită de influențe străine și asfixiante a românilor din monarhia austro-ungară”¹¹⁹.

[...] când vreun nenorocit de ai noștri, deocamdată fără patrie, face exerciții de stil prin vreo gazetă rusofilă din București, se spune că Ardealul vorbește. Pentru că, vezi Doamne, Ardealul e Șchiopu, Tăslăuanu, e Moța și ceilalți câțiva certați cu legea și cu

morală, iar nu milioanele rămase acasă, nu sutele de mii aflătoare pe câmpul de război, nu aceia, cari nu vorbesc, ci muncesc și jertfesc pentru a patriei lor glorie [...]. Se face deci numai abuz de numele bun al Ardealului, când se spune că el e reprezentat prin cei câțiva lași și fugari de-ai noștri care nu l-au reprezentat nici aici – cel mult dacă l-au exploatat – și cu atât mai puțin pot să-l reprezinte în altă țară, unde n-au fost trimiși din partea Ardealului, ci s-au furișat singuri, cei mai mulți pe căi lăturalnice, părăsind Ardealul, pe care ar vrea acum, ca alții, să-l cucerească și să-l predea lor în stăpânire. Vai însă de bietul Ardeal, când ar ajunge la mâna Lucacilor, Drumarilor, Șchiopilor și al Indrieșilor! [...]. Se abuzează la București dacă se spune că atunci când scrie un fugar dintre ai noștri la gazetă vorbește Ardealul – pentru că Ardealul cel adevărat nu vorbește, ci muncește și jertfește din greu în bani și vieți omenești. (Telegraful român, 1/14 octombrie 1915)

Articolele despre România și despre politica Bucureștiului apar mai ales după începerea războiului, până atunci aparițiile acestei teme nefiind nesemnificative pentru *Gazeta Transilvaniei* și foarte puține pentru *Telegraful român*. De altfel, de pe agenda oficială a liderilor ardeleni lipsește cu desăvârșire orice referire la România, în primul rând din precauție, pentru a evita orice acuzații de subminare a puterii de stat. Dar acest subiect nu apare nici pe agendele neoficiale, în corespondența sau memoriile frunțașilor transilvăneni, care păreau mult mai preocupați de rezolvarea situației lor prin mijloace legale, în interiorul Imperiului.

¹¹⁸ *Telegraful român*, 15/28 decembrie 1915.

¹¹⁹ *Telegraful român*, 19/2 octombrie 1917.